Son Meclis-i Mebusanın Son Arıza-i Cevabıyyesi'nin Hazırlık Aşamasından Tespitler ve Mesajlar

Dr. Öğr. Üyesi Bülent Kara

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2839-9047>

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kırşehir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 29.11.2019

Kabul: 29.12.2019

On-line Yayın: 31.12.2019

Anahtar Kelimeler

Arıza-i Cevabıyye

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı

Sultan Vahdettin

Meclis Açılış Konuşması

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.39945>

Öz

Osmanlı Devleti'nde uzun mücadeleler sonrasında kabul edilen Meşrutî Monarşi yönetim biçimi, yeni yasal düzenlemelerin yapılmasını kaçınılmaz kıldığı kadar, teşkil ettiği kurumlar yoluyla da yeni uygulamaların çekirdeğini oluşturmuştur. 19 Mart 1877 tarihinde faaliyete geçen ilk Osmanlı Meclis-i Mebusanının açılış konuşmasını devrin yöneticisi Sultan II. Abdülhamit yapmış, Ayan ve Mebusana hitabetle başlayan bu konuşmaya adı geçen meclisler de ayrı ayrı cevaplar hazırlayarak Padişaha takdim etmişlerdir. İlk Meclis-i Mebusanda başlayan bu uygulama 12 Ocak 1920 tarihinde açılışını gerçekleştiren son Osmanlı Meclis-i Mebusanında da aynen uygulanmıştır. Padişah Vahdettin'in Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa vasıtasıyla gerçekleştirdiği bu hitabette; savaşa girmenin yanlışlığı, savaşa karar verenlerin suçluluğu, ülkenin işgallere uğradığı, Yunan işgalinin millette bir direnme azmi oluşturduğu, sağduyulu davranılması, birlik içinde hareket edilmesi, bir milletin savaş kaybetmesinin kazanılmış haklardan mahrum kalmasına yol açmayacağı gibi konular üzerinde durulmuştur. Sultanın açılış hitabetine Meclis-i Mebusanın "Arıza-i Cevabıyye" olarak nitelenen cevabının hazırlanmasını üstlenecek komisyonun teşkili bir hayli zaman aldığı gibi "Arıza-i Cevabıyye"de kullanılacak üslup ve içerik konusu da işgal altında kalan bir ülkenin mebuslarının gündemini uzunca bir süre meşgul etmiştir. Hazırlık sürecinde bazı mebusların gösterdiği tepki siyasal, toplumsal, kültürel, ulusal boyutta değişen anlayışın önemli örneklerini yansıtmıştır. Bu çalışmada; sadece Meclis-i Mebusanın "Arıza-i Cevabıyye"yi hazırlama çalışmaları ele alınarak hangi konuda nasıl bir hassasiyet gösterildiği Meclis Tutanakları çerçevesinde irdelenerek toplumsal, siyasal, kültürel mesajların tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kara, B. (2019). Son Meclis-i Mebusan'ın Son Arıza-i Cevabıyyesi'nin Hazırlık Aşamasından Tespitler ve Mesajlar. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 77, Winter, p. 313-334.

Determinations and Messages from The Reparation Phase of The Last Response Letter of The Last Turkish Parliament

Asst. Prof. Dr. Bülent Kara

Kirsehir Ahi Evran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Kirsehir – TURKEY

Article History

Submitted: 29.11.2019

Accepted: 29.12.2019

Published Online: 31.12.2019

Key Words

Response Letter

Last Ottoman Parliament

Sultan Vahdettin

Assembly Opening Speech

Turkish Parliament Minutes Newspaper

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.39945>

Abstract

The constitutional monarchy regime which was adopted in the Ottoman Empire after long struggles, not only necessitated new legal regulations, but also formed the core of new applications via the institutions it constituted. Opening speech of the first Ottoman Parliament which was put into operation on March 19th, 1877 was made by Sultan Abdulhamit II, the ruler of the era and the speech which started by addressing to the Notables and the Parliament was also responded by the aforementioned parliaments individually. This application that started in the First Turkish Parliament also continued in the last Ottoman Parliament, which was opened on January 12th, 1920. This addressing which was made by Sultan Vahdettin via Damat Serif Pasha, the Minister of Internal Affairs, centered upon; wrongness of going into a war, guilt of those deciding to fight, occupation of the nation, resistance ambition caused by the Greek occupation in the nation, acting responsibly and in unity and fact that losing a war would not deprive of acquired rights. It took a long time to organize the committee that would prepare the response of the Turkish Parliament, called "Response Letter" to the sultan's opening speech and the issue of manner and content to be used in the "Response Letter" also occupied the agenda of the representatives of a nation under occupation. Reactions by some representatives in the preparation phase reflected important examples of the understanding that changed in the political, social, cultural and national dimension. In this study; it was aimed to examine what kind of sensitivity was shown in the preparation studies of the "Response Letter" by the Turkish Parliament and on what issue, within the frame of Parliamentary Minutes and to determine social, political and cultural messages.

Giriş

İlk Osmanlı Meclisi-i Millisi, Dolmabahçe Sarayında 19 Mart 1877 Pazartesi günü yapılan resmi törenle açılışını gerçekleştirmiştir.

Meclisin açılış konuşması, konuşma metninin Sultan II. Abdülhamit tarafından Sadrazam Ethem Paşa'ya, onun da Mabeyn Başkâtibi Sait Paşa'ya vermesi suretiyle okutulmuştur (Kaya Kılıç, 1991: 286-287). Meclisin ilk toplantısı ise 20 Mart'ta, Sultanahmet'te bulunan Darülfünun binasında yapılmıştır (Olgun, 2008: 24).

Padişahın açılış nutkuna (Kili ve Gözübüyük, 1985: 45-50) gerek Meclis-i Ayan (Kili ve Gözübüyük, 1985: 51, 54) ve gerekse Meclis-i Mebusan ayrı ayrı cevaplar (Kili ve Gözübüyük, 1985: 55-60) yazmıştır.

Ayan ve Mebusandan oluşan bu meclislerde ilk açıldığı tarihten son kez açılacağı tarih olan 12 Ocak 1920 tarihine kadar aynı uygulamalar devam ettirilmiştir. Son Osmanlı Meclisinin açılışı da Sultan Vahdettin'in konuşma metnini Sadrazam Ali Rıza Paşa'ya (Türkgeldi, 2010: 254; Kara, 2019:182) onun da Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa'ya tevdi etmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir (Türkgeldi, 2010:254).

Son Osmanlı Meclisinde Son Padişahın Son Nutku

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanında Sivas Mebusu olarak görev alan Rauf Bey'in eserinde yer verdiği bu açılış konuşmasında Padişah Vahdettin, çeşitli konular üzerinde durmuştur. Padişahın konuşmasında dile getirdiği hususlar bu çalışmanın ana konusunu oluşturan ve Meclis-i Mebusana ait olan "Arıza-i Cevabiyye"nin içeriğinin belirlenmesinde rol oynayacağı için açılış konuşmasında verilen mesajların ortaya konması gerekmektedir.

Balkan Harbinden yeni çıkıldığı bir dönemde zararların giderilmesine çalışılması gerekirken, milletin zararına olarak Dünya Savaşı'na girildiği, harbe sebep olanların gayri meşru hareketlerinden saltanatın ve milletin aklanmış olduğundan şüphe duyulmaması gerektiği Padişahın nutkunun ilk mesajları arasında yer almıştır.

Sultan, İtilaf devletleriyle imzalanan mütarekenin tarihte benzeri görülmeyen bir şekilde on dört aydan beri sürdürüldüğü ve mütareke devam ederken ülkenin bazı kısımlarının işgal edilmesinin huzur ortamının oluşmasını engellediği tespiti yapmıştır. Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerinin genel bir huzursuzluğa yol açtığı, işgal edilen yerlerde halka reva görülen zulmün mevcut huzursuzluğu daha da artırdığı yine bu tespitler arasında sıralanmıştır.

İçinde bulunulan tehlikeli durumun tarife ihtiyaç duyulmayacak kadar aşikâr olduğu, iyi sonuç almak için uyanık, ileri görüşlü, dayanıklı ve haysiyetli olunması gerektiği, adaletin insan topluluklarının esas hareket noktası olduğu Sultan Vahdettin'in vurguladığı başka hususlardır. "El hakkı ya'lu vela yu'la aleyh"¹ diyen Vahdettin; bir milletin savaşı kaybetmesinin kazanılmış siyasi haklarını bozamayacağını, devletin hak ve menfaatlerinin korunmasında yasama ve yürütmenin elbirliği içinde olması ve hükümetin de dikkatli bir şekilde siyasi teşebbüslere devam etmesi görüşünü belirtmiştir. Bütün milletin hayati ve mukaddes menfaatlerinin korunması hususunda yek dil ve yekvücut olunması halinde, devletin birliğinin ve Osmanlı milletin şeref ve haysiyetinin temim edileceği bir barışın kolaylıkla elde edilebileceği ve işgal altındaki yerlerin kurtulacağı da Padişahın Allah'ın lütfundan bekledikleri arasında yer almıştır. Sultan, vatanın ve milletin kurtulması için her türlü bozuşmadan ve muhalefetten uzak durulmasının lüzumlu olduğunu, ülkenin iyi idare edilebilmesi yolunda zaman zaman uygulanmaya çalışılan düzenlemelerden çeşitli nedenlerle sonuç elde edilemediğini, memleketin imarı ve halkın mutluluğu ve emniyeti için asrın icabına uygun olarak esaslı hükümlerin yapılması gerekliliğine de temas etmiştir.

¹ Hak yücedir, ondan üstün ve yüce hiçbir şey yoktur, anlamında Hadis-i Şerif.

Sultanın bir arzusu da hükümetin bu hususta kararlılıkla çalışması devam ederken yasama organının da gerekli desteği vermesidir. Eğer böyle olursa, harbin olumsuz etkileri giderilecek, idari teşkilatın yenilik fikri ile yeniden düzenlenmesinin yolu açılacaktır. Sultan, yeni hukuki düzenlemelerde azınlık haklarının sağlanmasına özen gösterilmesine ayrıca temas etmiştir.

Sultan Vahdettin, nutkunda devletin içinde bulunduğu mali sıkıntıya da değinmiştir. Senelerden beri devam eden harplerin eski borçlara yenilerini eklediği, memleketin uğradığı yıkımın telafisi için yeni fedakârlıkların gerekli olduğu, üretimin artırılması gerekliliği, tasarruf edilmesi ve bunun için verimli olmayan masraflardan kaçınılması lüzumu Sultanın çözüm adına sundukları fikirler arasında yer almıştır.

Sultan Vahdettin konuşmasının son kısmında, hükümetin mesaisini vatan ve milletin kurtuluşuna sarf ettiğini, meclis üyelerinin de hükümeti kontrol ederken, yardım eden, koruyan bir tavır içinde olmalarını tavsiye etmiştir. Karamsarlığa ve çaresizliğe düşülmemesi, zor vazifelerin ifasında tevfiyat-ı ilahiyeye² ulaşmaları Sultanın duaları arasında yer almış ve nutuk nihayet bulmuştur (Orbay, 1993: 295-297).

Sultan Vahdettin'in nutkunda yer verdiği hususlar Meclis-i Mebusanda uzun süre gündemde kalmış ve hazırlanan Arıza-i Cevabiye metninin şekillenmesinde birinci derecede rol oynamıştır.

1. Meclis-i Mebusan ve Arıza-i Cevabiyye Encümeninin Teşkili

Sultanın Meclis açılış konuşmasına Meclis-i Mebusanın vereceği cevap, yani Arıza-i Cevabiyye konusu ilk kez 27 Kânunusani/ Ocak 1920 tarihli dördüncü toplantıda gündeme gelmiştir. En yaşlı üye olan Hacı İlyas Efendi Başkanlığında gerçekleştirilen bu toplantıda yine bizzat başkan tarafından: “...Henüz Arıza-i Cevabiyye yazılamadı. Arıza-i Cevabiyye Encümeni teşekkül etmedi.” (MMZC, 1992: 40) şeklinde sarf edilen sözlerle gündeme alınması istenmiştir.

Arıza-i Cevabiyyenin hazırlanmasını geciktiren sebebin encümenlerin henüz oluşturulmamış olması gösterilirken Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi, Divan başkanlıklarının seçilmemiş olmasının buna bir engel teşkil etmediğini söylemiştir. Abdullah Azmi Efendi'yi Karahisar-ı Şarki/Şebinkarahisar Mebusu Ömer Fevzi Efendi de desteklemiş, Kırkkilise /Kırklareli Mebusu Mustafa Arif Bey ise bu fikre itiraz etmiştir. Mustafa Arif Efendi'ye göre, Arıza-i Cevabiyyede Meclisin iç ve dış siyasetine temas edileceğine göre henüz mebusluğu dahi kabul edilmemiş kişilerin encümenlerde bulunması sakınca doğuracaktır. Mustafa Arif Efendi, Meclisin on senelik teamülünün de bu yönde tecelli ettiğine ayrıca dikkat çekmiştir (MMZC, 1992: 41).

Abdullah Azmi, Arıza-i Cevabiyyenin yasamaya ait bir muamele olduğunu belirterek bunun müzakerelerinin başkanlık divanının teşkilinden sonraya bırakılabileceğini, Arıza-i Cevabiyyenin encümende üç-beş günde çıkarılamayacağını, bunun belki on beş gün içerisinde olabileceğini bu nedenle de şekle takılıp boş boş oturulmasının doğru olmadığını ifade etmiştir. Şeref Bey (Edirne): “*Nâs ile teamül tearuz ettiği yerde nâsa itibar ve nâs ile muamele olunur.*”³sözünden hareketle encümenlerin teşkilinin şubeler yoluyla yapılacağını belirtildiğini, şubeler oluşturulduğuna göre de encümenlerin oluşturulmasında bir mânia kalmadığını, on ikinci maddeyi dayanak göstererek savunmuştur.

Arıza-i Cevabiyyenin hazırlanması tartışılırken Hasan Hüsnü Bey (Trabzon) on altı encümenin oluşturulması gerektiğine temas ederek henüz doksan mebusun bulunduğu Mecliste bir mebusun kaç encümende yer alabileceği sorusunu yöneltmiş, nisabı müzakereyi hatırlatmış ve biraz ertelemeye gidilmesini önermiştir.

Rauf Ahmet Bey (İstanbul), Meclisin açılmasının üzerinden on altı gün geçtiğini ve hâlâ hükümetle temasa geçilmediğini, hükümetin büyük bir sorumluluk altında olduğunu, Tayyar Efendi

² Allahın verdiği yardım ve başarı.

³ Kesin yargı, dogma ile öteden beri olagelen gelenek zıtlarsa kesin yargı ile işlem yapılır.

(Bolu), nizamnamenin Arıza-i Cevabiyye Encümeninin seçiminde Meclisi serbest bıraktığını, Abdullah Azmi Efendi, Meclise henüz gelmemiş olan mebusların gıyaben encümenlere seçilebileceğini, Osman Nuri Bey (Lazistan/Rize): *“Her içtimanın iptidasında, azası Meclisçe verilecek karara göre ya şubelerce, ya heyet-i umumiyyece intihap edilmek üzere on beş zattan mürekkep bir Arıza-i Cevabiyye Encümeni teşkil olunur.”* hükmünü okuyarak Arıza-i Cevabiyyenin hazırlanmasında bir sakınca olmadığını söylemiştir (MMZC, 1992: 42-43). Bütün bu öneriler sonrasında oturum başkanı hazırlanacak olan Arıza-i Cevabiyyenin Meclisçe kabulünden sonra Başkanlık Divanı tarafından Padişaha takdim edilmesi gerektiğini ve henüz divan teşkil edilmediği için bunun önemli bir engel olarak durduğunu hatırlatmıştır.

Meclis Başkanının bu hatırlatması üzerine Yusuf Kemal Bey (Kastamonu) söz alarak, Meclis iç nizamnamesinin Meclis tarafından değiştirilebileceğini, orta yolu bulmak için Arıza-i Cevabiyye Encümeninin teşkil edilebileceğini önermiş ve bu teklif Mecliste kabul edilmiştir. Diğer encümenlerin seçimi müzakeresi ise sonraki toplantıya ertelenmiştir (MMZC, 1992: 43-44).

31 Ocak Cumartesi günü yapılan beşinci toplantıda Başkanlık görevini yürüten Celalettin Arif Bey (Erzurum) ayağa kalkarak (MMZC, 1992: 46, 48) Velihaht Abdülmecit Efendi'nin kız kardeşi Emine Sultan'ın vefatını duyurmuştur. Bu toplantıda vefat meselesinden olsa gerek Arıza-i Cevabiyye konusu gündemde yer almamış, Reis ve Divan kâtiplikleri seçimi icra edilmiştir (MMZC, 1992: 48-52).

2. Sadrazam Ali Rıza Paşa Meclis-i Mebusanda Hükümetin Beyannamesini Açıklıyor

Ali Rıza Paşa'nın açıkladığı Hükümet beyannamesi birçok yönüyle Sultanın açılış nutkunda verdiği bilgilerle örtüşmektedir. Gerek Sultanın ve gerekse Hükümetin açıklamaları Meclisin kaleme alacağı Arıza-i Cevabiyyede dikkate alınacağı için önem arz ettiğinden bu konuşmanın ana hatlarını belirtmek gerekmektedir.

9 Şubat'ta Meclis-i Mebusan Başkanı Hüseyin Kazım Bey riyasetinde gerçekleşen sekizinci toplantıda Ali Rıza Paşa, hükümet üyeleriyle Meclise gelmiş ve hükümet beyannamesini okumuştur. Bu beynamede Ali Rıza Paşa ilk olarak; işbaşına geldikleri zaman ülkenin nasıl bir sıkıntılı durumda olduğu, Meclis-i Mebusanın biran evvel açılması için süratle işe başladığı, Anadolu ile İstanbul arasındaki kopukluğu giderdiği ve nihayet Meclisin İstanbul'da toplanmasının temini gibi gelişmeleri sıralamıştır.

Sadrazam Paşa, hükümetin daha önce yaptığı açıklamalara değinerek; siyasi zümreler arasında ayrım gözetmeksizin, kanun hükümlerinden ayrılmadan herkesin hak ve hukukuna saygı duyarak asayiş ve sakinliği temin etmeye çalıştıklarını, vatanın saadet ve kurtuluşu için bütün milli duyguları toplamaya gayret ettiklerini, bütün bu hedefe varabilmenin yolunun Mecliste saltanat, millet ve hükümetin ortak dil ve hedefte birlik oluşturmastan geçtiğini söylemiştir.

Sadrazam, konuşmasının bir kısmında Sultanla aynı noktada birleşmiş ve memleketin ıslahata ihtiyaç duyduğunu belirtirken Sultanın da yaptığı gibi o güne kadar yapılan ıslahatların başarısızlığını iç ve dış nedenlere bağlamıştır. Paşa, bu açıklamayı yaptıktan sonra yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yolunda vilayet ve nahiye yönetimlerine birtakım yönetsel haklar verilmek istendiğini, azınlıkların hukukunu teslim yönünde umumi ve belediye meclislerinde nüfusları oranında temsil hakkı tanınması gibi yasal düzenleme isteklerini sıralamıştır.

Sadrazamın bu sözlerin devamında dile getirdiği cümleler ise uygulamanın nasıl yapılacağına açıklık getirmiştir. Bu açıklamaya göre bulunan çözüm; adliye, maliye, bayındırlık, asayiş ve mülkiyede kanunların tamamen uygulanmasını sağlamak amacıyla yabancı uzmanlara başvurulacak, teftiş ve uygulamanın sağlanması yolunda gerekli yetkiler yabancılara verilecektir. İşte ıslahatın esasları bunlardır diyen Sadrazam Paşa, geçmişten gelen bu isteklerin uygulanması kararlaştırıldığı zaman lazım gelen kanun maddelerinin hazırlanarak yüce Meclise sunulacağını da sözlerine eklemiştir.

Sadrazam Paşa, dış ilişkiler konusunda yine Sultanla aynı fikirdedir. Uluslararası geçerliliği olan bir mütareke imzalanmış ve hükümlerine harfiyen uyulmuştur. Ancak mütareke evresinin uzatılması memlekette tereddütleri artırmış ve düzenin kurulmasını geciktirmiş ve zorlaştırmıştır.

İzmir'in Yunanlılar tarafından aniden işgal edilmesine duyulan tepkinin memleketi baştan ayağa heyecanlandırdığı ve halkı galeyana getirdiği yönündeki tespiti de Sadrazamla Sultanın bir başka ortak noktası olmuştur.

Sadrazam Paşa, maliye meselesinde Sultanın belirttiği ve önerdiği gibi bir tasarrufa yönelmeden bahsetmiş, bir taraftan da gelirlerin artırılmaya çalışılacağını vurgulamıştır.

Sadrazam, konuşmasının son kısmında Sultanın konuşmasında yaptığı gibi içinde bulunulan durumun vahametine yer vermiş, azim ve basiretin "*usru yesere*"⁴ çevireceğine inandığını, adaletin değişmez kanununa dayandıkça Allahın yardımının kendileriyle olacağı sözleriyle ve mebusların alkışlarıyla konuşmasını sonlandırmıştır (MMZC, 1992: 71-72).

Meclisin açılış konuşmasında Sultan Vahdettin'in temas ettiği konular Meclis görüşmelerinde gündemi belirlediği gibi hükümet beyannamesinin de içeriğinin şekillenmesinde etkisini hissettirmiş, hükümet programı adeta Padişahın isteklerini yerine getirmeye odaklanmıştır. Meclis görüşmelerinde ifade edilen "*Sultan, Meclis, Millet el ele*" tarzındaki coşkun sözlerin açılış konuşmasından alınan ilhamla sonraki müzakerelerde devam ettirildiği yönünde bir izlenim edinilmektedir.

3. Hükümet Beyannamesi Mebusan Meclisinde Müzakere Ediliyor

Ali Rıza Paşa'nın konuşması bitince Hamdullah Suphi Bey'in (Antalya) önerisiyle oturuma yarım saat ara verilmiş ve ikinci oturum yine Meclis Başkanı Hüseyin Kazım Bey riyaşetinde başlamıştır. Hükümet beyannamesi ve memleketin içinde bulunduğu müşkülât hakkında oldukça açıklayıcı bilgilerin verildiği bu toplantıda (MMZC, 1992: 73-84) konuşulanlar Arıza-i Cevabiyyenin muhtevasını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu nedenle bazı konuşmalardan alıntılar yapmak uygun olacaktır.

Celalettin Arif Bey, Osmanlı tarihinin tetkik edilmesi durumunda saltanat ile milletin et ve tırnak gibi ayrılmaz bir bütün olduğunun görüleceğini, memleketin mağlup olduğu böyle bir zamanda Padişahın etrafında toplanıp milli iradenin tecellisine çalışacaklarını (MMZC, 1992: 76) ilan etmiştir.

Şeref Bey, biz yenilmedik, dünyadaki mazlumlara adalet ve hak vaat eden bütün insanlığın sesine uyarak silahımız ile galipleri selamladık (MMZC, 1992: 79), sözlerinden sonra Heyet-i Temsiliye için: "...Yalnız orada daima benim de korktuğum heyeti temsiliye denilen ve Kuvayı Milliyyeyi temsil eden bir şahsın veya şahsiyetin yükselmek ihtimali yoktur. Çünkü Anadolu'dan ve Rumeli'den yükselen seda, teşkilatı milliyeyi vücuda getirdikten sonra resmen ve alenen kendi beyannamesinde; 'Bizim istihdaf (hedef) ettiğimiz amali milliye, ancak Meclis-i Millinin teşekkülünden ibarettir' demişlerdir." sözlerini aktararak destek vermiştir. Şeref Bey'e göre, bu hedefler yerine getirilirse padişah, millet ve hükümet gücü bir araya gelmiş olacak ve bu üç kuvvetin üstünde bir gücün bulunması mümkün olmayacaktır (MMZC, 1992: 80-81).

Yusuf Kemal Bey: "...Burada bir Türk Milleti, bir Türk Meclisi mevcuttur bunu yok edemezler..." sözünden sonra hükümet programında yer alan ıslahat konusuna değinmiş, dönemin ıslahat değil barış yapma zamanı olduğunu: "...sulhumuz takarrür etse devletin şekli, vaziyeti, hududu, taayyün (belirlenme) etse, ondan sonra biz ıslahatımızı istediğimiz gibi yapsak olmaz mı?", "...bakın Anadolu zavallısına yolu var mı? Yok. Terbiye ve irfan var mı? Yok. Sıhhat var mı? Yok...Müfettişler gelirse olacak mı? Olmayacak. Onun için hükümet meseleyi bütün çıplaklığı ile kavramalı ve halletmeye çalışmalıdır.", "...Nahiye kanunu ne demektir? Nahiye teşkilatını ne gibi bir ihtiyaç doğurmuştur?" (MMZC, 1992: 82-83), diyerek eleştiride bulunmuştur.

Hamdullah Suphi Bey, nutk-u Humayun ile hükümet beyannamesi ve bizim içlerimizdeki hisler, elemeler birleşiyor fakat memlekette açık bir birliktelik kurulamıyor tespitini yapmış (MMZC,

⁴ Zorluğu kolaylığa çevirme.

1992: 85) sonraki konuşmasında: "...Bugün yalnız ve yalnız milliyet meseleleri vardır ve bir Türk Milleti vardır. Türk Milleti meşavi (davar, koyun, öküz) taksim edilir gibi şunun bunun elinde taksim edilemez. Türk Milletinin toprakları bir ağaç parçalanır gibi yak ve ısın diye şunun bunun eline verilemez..." (MMZC, 1992: 86) ifadesiyle haksızlıklar karşısında hak isteyen sesini yükseltmiştir.

Ali Rıza Paşa tarafından bizzat okunan hükümet beyannamesi, yapılan görüşmeler sonrasında Celalettin Arif Bey ve arkadaşlarının:

"Hükümetin kıraat edilen beyannamesinden, üssül esası âmâl-i millet olan vahdet-i milliyye ve tamamiyet- i müliyyemizi ve Makam-ı Hilâfet ve Saltanatın ve Merkez-i Hilâfet-i Celile ve Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye olan İstanbul'umuzun mâsuniyyetini, akalliyetler hukukunun teminini ve millî ve iktisadî inkişafatımızda istiklâl ve serbesti-i tâmma mazhariyetimizi istihdaf etmekte olduğu görülmekte kabineye beyan-ı itimat olunmasını ve bunun tâyin-i esamî ile reye vaz'ını teklif eyleriz." (MMZC, 1992: 87) içerikli teklifinin oylamaya sunulmasıyla sonuçlanmıştır.

Yapılan oylamaya 106 mebus katılmış, Numan Efendi (İstanbul) ile Ömer Fevzi Efendi (Şebinkarahisar) red, Celal Nuri Bey (Gelibolu) çekimser oy kullanmış böylece Hükümet beyannamesi 103 oyla kabul edilmiştir (MMZC, 1992: 87, 89-90).

Hükümet programının Padişahın açılış konuşmasında işaret ettiği konularla örtüştüğü daha önceki ifadelerde görüldüğü gibi Mebusların da gerek Saltanat makamı, gerekse Hükümetle çok ters düşmediklerini de söylemek mümkün gözükmemektedir. Mebusların büyük çoğunluğunun üzerinde durduğu ve duracağı konu şekle yönelik olmuştur.

4. Taslak Metnin Meclise Gelişi ve Okunuşu

16 Şubat tarihli onuncu toplantının ikinci oturumuna başkanlık eden Hüseyin Kazım Bey, Arıza-i Cevabiyye taslağının basılarak dağıtıldığını bundan dolayı müzakeresinin yapılacağını duyurmuş, Rahmi Bey de taslağı okumaya başlamıştır. Hazırlanan Arıza-i Cevabiyye⁵ mebusların desteğini aldığı gibi yoğun eleştirilere maruz kalan kısımları da olmuştur. Mecliste yoğun tartışmalarla irdelenen bu taslak metnin Mebusların görüş ve istekleri doğrultusunda değişimi, şekillenmesi gerçekleşinceye kadar yapılan müzakereler konuşmacıların sosyal, siyasal, kültürel fikrîsel hatta muhafazakârlık-modernite tercihlerini gösterircesine belirleyici bir süreç oluşturmıştır.

5. Arıza-i Cevabiyye Taslak Metnin Müzakeresi

Arıza-i Cevabiyye Encümeni tarafından hazırlanmış olan taslak metnin okunması biter bitmez ilk eleştiri "*tertip hatası vardır*" sözleriyle İsmail Fazıl Paşa (Yozgat) tarafından yapılmıştır.

Hüsrev Bey (Trabzon), hazırlanan cevabın milletin Padişaha olan bağlılığını ve ilerleme yolunda medeniyet âleminde beklenenleri pek güzel bir şekilde ifade ettiğini belirtirken, Şeref Bey (Edirne), taslak metnin okunması sırasında hükümetin de oturumda bulunması gerektiğini söylemiştir.

Cevap taslağına ilk sert eleştiri Sivas Mebusu Samih Fethi Bey'den gelmiştir. "... bugünkü müsveddeyi kaleme alan zevatın fazl (erdem) ve kemaline hürmetle beraber arz edeyim ki; bugüne değin bundan daha kıymetsiz bir arıza yazılmamıştır." diyen Samih Fethi Bey, metni hazırlayanların hatadan ziyade dalgınlığa düştüklerini, bunun da üslup ve metnin ağırbaşlı ve temkinli olmasını istemelerinden kaynaklandığını, Akif Paşa'nın tabsırası⁶ gibi zincirleme mucizelerin olduğunu, bunların anlamayı zorlaştırdığını, cümlelerin uzun oluşunun yine neyin nereye ait olduğunun anlaşılmasını engellediğini, millete ait olan bir şeyde açıklık olmadığını, ifadelerde bir soğukluk olduğu eleştirisini yapmıştır. Samih Fethi Bey, millete ait olan bir şey o kadar açık olmalıdır ki; milletin kanaati, azmi, emeli o açıklık

⁵ Bu taslakta geçen bazı kelimelerin anlamlarını parantez içerisinde belirterek olduğu gibi vermeği uygun gördük. Taslak metin Ek-1'de verilmiştir.

⁶ Akif Paşa'nın Hariciye Nazırlığından azledilmesi üzerine kendini savunmak üzere kaleme aldığı, edebi ve siyasi alanda etkilerini hissettirdiği eser.

içerisinde billurlaşsın fikrindedir. Samih Fethi Bey, ağırbaşlı bir üslup kullanmak için seksen yıl öncesinde kullanılan kelimelerin tercih edilmesinin yanlış olduğunu, sonuç olarak metinde ne bir güzellik, ne bir yiğitlik, ne meclisin verdiği karara yönelik vurgu ve ne de siyasi bir nitelik vardır diyerek sözlerini tamamlamıştır (MMZC, 1992: 115-116).

Konuşmasını yapmak üzere kürsüye çıkan yeni hatip Rıza Nur Bey (Sinop) olmuştur. Daha kapsamlı konulara değineceğini konuşmasının başlangıcında belirten Rıza Nur Bey, eskiden hitabetin Arapça ve Farsça kelimelerle doldurulduğunu ve sonra bu kelimeler arasında zincirleme bir bağlantının kurulduğunu, bu zincirleme anlatımın bir iki sayfa uzatıldığını hatırlatarak, her ne kadar artık kısaltmaya gidilmiş olsa da halkın bu yazım biçimini anlamadığını belirtmiştir. Mademki halka anlatamayacağız neden yazıp duruyoruz? diyen Rıza Nur Bey, lisanı arzu edilen kadar olmasa da; matbuatta, yeni edebiyat kitaplarında görüldüğü tarzda Türkçeleştirelim, Türkçe kelimeler varken Arapça kelimeleri kullanmayalım, cümleleri kısaltalım ta ki halk milletvekillerinin burada konuştuklarını anlayabilsin. Mademki devletin dili Türkçedir o halde Arıza-i Cevabiyyeyi de Türkçe yazalım, müsveddeyi encümene iade edelim Türkçe yazsınlar, bundan da bizim için inşallah hayırlı bir sonuç çıkar diyen konuşmacı, kürsüyü terk etmiştir (MMZC, 1992: 116).

Kürsüdeki yeni konuşmacı Ömer Fevzi Efendi de tıpkı Rıza Nur Bey gibi Arıza-i Cevabiyyenin Türkçe yazılmasını istediğini belirterek konuşmasını tamamlamıştır (MMZC, 1992: 116).

Yukarıda ana fikirleri aktarılmış olan konuşmalar göstermektedir ki dilde Türkçülük hareketinin önemli savunucuları vardır ve bu gruplar yavaş yavaş da olsa isteklerini kabul ettirme yönünde etki oluşturmaktadır. Ülkenin işgal altında olduğu bir dönemde Padişaha yazılacak olan bir cevabın üslup ve içeriğinin Meclisi bu kadar meşgul etmesi esasen başlı başına bir tartışma konusu olabileceken, bazı Mebusların "*Türkçe*" konusundaki duyarlılığı gelecek günlerin önemli işaretleri olarak kayda değer gelişmeler şeklinde kabul edilmelidir.

Meclis-i Mebusanda konuşmacıların bir kısmı Türkçeyi ön plana çıkarmaya çalışırken bu fikre karşı gelenlerin varlığı da görmezlikten gelinemez. Bu grupta yer alanlardan birisi Tekfurdağ/ Tekirdağ Mebusu Faik Bey'dir. Faik Bey, Arıza-i Cevabiyyenin muğlâk yazıldığı, Arapça ve Farsça kelimelerle dolu olduğu, herkesçe anlaşılmadığı gibi sözleri tekrarlayarak önceki konuşmacılara eleştiri yöneltmeye başlamıştır. Faik Bey, "*kellemüennase âlâ kadri ukûlihîm*" ⁷ diyerek bunun Padişaha yazıldığını, kendilerinin böyle basit ve sade yazıları değil daha karmaşık olanları bile anlayabileceğini, dolayısıyla cevabın debdebeli, süslü yazılmasını arzuladığını söyleyerek Arıza-i Cevabiyyeyi hazırlayan encümene teşekkür etmiştir (MMZC, 1992: 116-117).

Abdülaziz Mecdi Efendi (Karesi/ Balıkesir), daha önceki konuşmacıların Arıza-i Cevabiyye hakkında söyledikleri güzellik ve kahramanlık duygularından uzak olduğu yönündeki fikirlere katılırken, ifadelerde bir soğukluğun olduğunu belirten kısmı kabul etmediğini, sade bir dille yazılması konusunda ise Rıza Nur Bey'e katılmadığını, bu tür yazıların debdebeli bir lisan ile yazılması gerektiğini ileri sürmüştür. Abdülaziz Mecdi Bey, metnin sade bir dille yazılmasını isteyen Rıza Nur Bey'i eleştirmiş bu tür yazıların yüksek bir dille ve süslü yazılmasını bir kez daha tekrarlamış ve bu metnin ilkökul öğrencileri için hazırlanan bir okuma kitabı olmadığını dolayısıyla sade yazılmasına karşı çıktığını beyan etmiştir. Abdülaziz Mecdi Bey hitabının sonunda taslak Arıza-i Cevabiyyenin dilinin daha da süslenerek yükseltilmesi talebinde bulunmuştur (MMZC, 1992: 117).

Konuşmacıların eleştirilerini yaparken kullandıkları argümanlar Rıza Nur Bey'in sade bir dil kullanılması talebi üzerinde yoğunlaşınca Rıza Nur Bey, kendisinin Padişahın yazılanları anlayamayacağı gibi bir düşünceye sahip olmadığını açıklamak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Çince gibi bir dille görüşmenin lüzumsuzluğuna değinen Rıza Nur Bey, söylenenlerin herkes tarafından

⁷ İnsanlara akıl düzeylerine, seviyelerine göre, anladığı dilde konuşunuz anlamında Hadis—i Şerif.

anlaşılması gerektiğini, eğer yalnızca Padişaha hitap edilmiş olsaydı doğrudan doğruya Padişaha sunulurdu oysa bütün milletin anlaması için müzakere ediliyor, vekillerin ne yaptıklarının milletçe anlaşılması lazımdır demiştir. Rıza Nur Bey'in konuşmasının son kısmındaki: "...Devlet Türk Devleti olsun ve Türk milleti esasını teşkil etsin de yine Türk milletinin dili kullanılmasın. İşte bundan dolayı biz ne büyük felaketlere uğradık. Mektep açıyoruz, ders veriyoruz. Talebeler bir şey anlayamıyorlar." sözleri Mecliste bravo sesleriyle alkışlanmıştır. Rıza Nur Bey dilin sade bir Türkçe ile yazılmasını tekrarlamış ve "...Yine istirham eyliyorum ki, her şeyde olduğu gibi bunda da inkılâp yapalım ve ilk kademeyi, ilk hatveyi (adım) biz atalım." demiştir (MMZC, 1992: 117-118).

Şeref Bey (Edirne), Türkçeye sahip çıkılması fikrinde ısrar edenlerdendir. Türklerin Anadolu'ya geldiğinde Türkçe konuştukları, daha sonra Türkçenin içinden çıkılmaz bir bataklığa sokulduğu, azimli birçok genç ve aydının dili sadeleştirmeye çalıştığı, bunu yapmaktaki amacın halka inmek ve halkı anlamak olduğu Şeref Bey'in sözleri arasında yer almıştır. Şeref Bey'in: "...Ben bir Türk çocuğu olmak sıfatıyla Ey Ulu Hakanım dersem padişahım neden müteessir olacaktır." sözleri ve halkın dilinin "üslûb-u âdî" olarak tanımlanmasına karşı çıkışı dikkat çekmiştir. Devlet idare ettiği halkın içine girmiş olsaydı memleket bu hale gelmezdi eleştirisini yapan Şeref Bey, Rıza Nur Bey'e destek vermiş, Arıza-i Cevabiyyenin Türkçe yazılması halinde Anadolu'da, Rumeli'de adalet, hizmet, ümit bekleyen halkın bunu daha iyi anlayacağını vurgulamıştır.

Şeref Bey'in konuşması bittikten sonra Abdülaziz Mecdi Efendi ile karşılıklı bir atışma yaşanmıştır. Abdülaziz Mecdi Bey, Şeref Bey'in konuşmasında süslü ifadeler kullandığını bu durumun anlattıklarıyla çelişki oluşturduğunu söylerken Şeref Bey şiddetle reddetmiştir. Oturum başkanı tarafları sükûnete davet ederken Rıza Nur Bey, Abdülaziz Mecdi Efendi'ye: "Türkçenin ne kadar zengin olduğunu biliyor musunuz Mecdi Efendi?" diyerek soru yöneltmiş, Abdülaziz Mecdi Efendi'den: "Sırf Türkçe kitaplar yazınız da sonra..." cevabını almıştır.

Milletvekilleri arasında geçen bu konuşmalar Türk dilinin tarihsel süreç içerisinde nasıl bir ihmalle karşı karşıya bırakıldığını, tarihsel boyutuyla ortaya koyduğu gibi terk edilmişliği de anlamlandırmakta ve bu yönüyle dilde bir inkılâp yapmanın kaçınılmazlığını işaret etmektedir.

Şeref Bey'in bu tartışmalar sonrasında konuşmasına devam ederken sarf ettiği: "...bu müsvedde gayet sade ve Türkçe bir ifade ile yazılmalıdır. Eğer arzu ederler ise ben bunu Türkçeye çeviriveririm. Biz bunu hem söyler hem yazarız." (MMZC, 1992: 118) sözleri, metnin yabancı bir dilden Türkçeye çevrileceği kadar yabancı kelimelerle dolu olduğunu, Türkçe diye yazılan metnin esasen yabancı bir dille yazılmış olduğu yorumunu yapmaya imkân tanımıştır.

Şeref Bey: "Meclis-i Millînin bu devre-i teşriiyesinin en büyük hizmeti; halka hizmet etmek, halkı anlamak, halka anlatmak, halka inmek ve halka ifhâm-ı meram (isteğini anlatma) ederek halkı yükseltmektir." demiştir. Bu sözler dil konusundaki duyarlılığın önemini vurguladığı kadar Meclis-i Mebusana bir hatırlatma ve aynı zamanda bir sorumluluk yükleme seslenişidir.

Arızai Cevabiyye Encümeninde görev alan Rauf Ahmet Bey (İstanbul), metnin bu şekilde yazılmasında kararlaştırılan nedenlerin ve o güne kadar uygulana gelen anlayışın etkili olduğunu, Meclisin istemesi durumunda düzeltilebileceğini, birkaç seneden beri başlayan Türkçe cereyanı ile Türkçe kelime sayısının artırıldığını fakat mevcut Türkçe kelimelerle henüz böyle bir metnin hazırlanmasının şimdilik mümkün olmadığını söylemiştir (MMZC, 1992: 118).

Ahmet Bey, Türkçe yazılmasına karşı çıkmadığını belirtirken olumlu bir yaklaşım sergilemiş, aynı zamanda birkaç seneden beri başlayan dil akımının Türkçeyi zenginleştirdiğini söyleyerek dolaylı yoldan dile sahip çıkmanın faydalı sonuçlar verdiğini de itiraf etmiştir.

İstanbul Milletvekili Salahattin Bey'in yaklaşımı ise: "...bütün maksadı Türkçe ifade ettik. O vakit bunu halk anlayacak mıdır? Halk dediğiniz, mevzuu anlamaz. Çünkü mevzu yüksek bir mevzudur. Devletin siyaseti dâhiliye ve hariciyesinin en muğlak noktalarına temas eder... Biz Babiali üslubuyla hitap ediyoruz."

(MMZC, 1992: 119) şeklinde olmuştur. Selahattin Bey'e göre, bütün yazılanların halka anlatılabilmesi bütün kitapların, ilkokul kitaplarının sadeleştirilmesiyle olabilecektir.

Müzakerenin ilerleyen safhalarında Kengiri/Çankırı Mebusu Tevfik Efendi müsveddede geçen: "...bu suretle mukadderatı milliyemizin..." ifadesinin ilahi bir hüküm anlamına geldiğini söyleyerek bunun hangi anlamda kullanıldığının mazbata yazıcıları tarafından açıklanmasını talep etmiştir. Sarf edilen bu söz, Meclisteki anlayış farklılığının boyutunu göstermektedir. Tevfik Efendi'ye Muvaffak Bey (Saruhan/Manisa): "Müsveddeyi Arapça yazmadık." cevabını verirken, Zeki Bey (Gümüşhane): "İşi, kaza ve kader meselesine kalb etmeyelim." sözleriyle karşı çıkmış, eleştirmiştir. Hamdullah Suphi Bey ise tartışmanın artık bu boyuttan çıkarılarak içerik konusuna gelmesi gerektiğini, vaktin boşa harcandığını belirterek müzakereye geçilmesini istemiştir (MMZC, 1992: 122).

Arızai Cevabiyye taslak metninin maddelerinin müzakeresinde ele alınan konulardan birisi metinde yer verilen: "... bir kısım vatandaşlarımızın hakk-ı intihaplarını istimal edememiş bulunmaları..." ifadesi üzerinden sürdürülmüştür. Necati Bey (Erzurum): "...edememiş" yerine "...etmemiş" olarak değiştirilmesini istemiş, İsmail Kemal Bey (Çorum), bu ifadenin oy kullanmak istemiş fakat kullanamamışlardır vurgusunu yapmak amacıyla kullanıldığını belirtmiştir (MMZC, 1992: 124).

Müzakerelerde, "edememiş" ya da "işgal-i ecnebiden kurtulamayan bazı mahallerde icra ettirilememesinden mütevellid..." (MMZC, 1992: 124) cümleleri bir tespit olduğu kadar Türklere reva görülen haksızlıkların resmi bir evrak vasıtasıyla tarihe not düşülmesi amacına yönelik stratejik bir tutum olduğu da görülmelidir.

Mazbata muharrirlerinden Rauf Ahmet Bey, Samih Fethi Bey'in: "...bu müsveddenin bazı aksamı Fransızca düşünülmüş, Türkçe yazılmıştır." (MMZC, 1992: 119) sözlerine temas ederek, "...Fakat ne yapalım, onlar lisan hususunda bizden daha ziyade tekâmül etmişlerdir." (MMZC, 1992: 125) cümlesiyle savunma yapmaya çalışırken ağızdan çıkan sözlerle Türkçenin neden darboğazda ve sahipsiz olduğunun son örneğini oluşturmuştur.

5.1. Mebuslar İttihatçı Önderlerden Hesap Sorma Hazırlığında

17 Şubat tarihli on birinci toplantının birinci oturumunda Ömer Fevzi Efendi, Sultanın nutku ile Arıza-i Cevabiyye müsveddesinin birbiriyle bağlantılı kısımlarını okuyarak: "...nâ kabil-i aff bir hata mahiyetinde kaydedecektir." yerine, "gayr-ı kabili-i aff azim bir cinayet mahiyetinde kaydedecektir." ifadesinin kullanılmasını istemiştir.

Şeref Bey bu peşin hükümlülük karşısında: "...ne malum" diyerek itirazda bulununca, Ömer Fevzi Efendi, İttihatçıların cezalandırılması isteğindeki kararlılığını sürdürmüş: "...bundan büyük bir cinayet yoktur. Bu Millet, bazılarının söyledikleri gibi, bazı mülâhazat ve siyasiyata binaen harbe girmemiştir. Bu Milleti bu harbe sürükleyenler bunun cezasını bi-hakkın çekmelidir. Çünkü bu bir hata değil, bir cinayettir, bir ihanet-i Vataniyyedir, ihanet-i Miliyyedir." (MMZC, 1992: 133) diyerek maddenin bu yönde değiştirilmesinde ısrar etmiş, bu fikre karşı çıkanlar olduğu gibi "bravo" ve "şüphesiz" nidalarıyla destek verenler de olmuştur.

Lazistan/Rize Mebusu Osman Nuri Bey: "... Memleketi harbe sürüklemiş bulunanların hareketini tarih şüphesiz nâ-kabil-i aff bir hata mahiyetinde kaydedecektir." sözünü tekrarlayarak "şüphesiz" ifadesine dikkat çekmiştir. Nuri Bey, objektif bir yaklaşım sergileyerek bugün yaşananları tarihin nasıl değerlendireceğinin şimdiden kestirilemeyeceğini söylemiş ve Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra Rum Patrikhanesine bahsettiği imtiyazı örnek göstererek, bu davranış o zaman iyi bir tesir bırakmıştı: "...ama bugün biz onun tokmağını yiyoruz." diyerek tezini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu sözlerden sonra Nuri Bey de: "... bu milleti bu harbe sürükleyenler ile harbi su-i idare edenlerin ait oldukları mahkemede katiyyen ceza görmeleri bizim için katiyyen matlup ve mültezemdır (lüzumlu)." diyerek safını belli etmiştir (MMZC, 1992: 134).

Görülen odur ki Mütareke sonrasında başlayan İttihatçı suçlamaları hatta ittihatçı avı Meclis-i Mebusanda da sürdürülmüş bir cezalandırma, hesap sorma evresi aktifleştirilmiştir.

5.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Giriş Koşulları Gözden Geçiriliyor

Mebusların konuşmalarını kelimeler yada cümleler üzerinde yoğunlaştırdığı fakat genelde Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesine neden olanlar hakkında cezai işlem yapılması yönünde isteklerini sıraladıkları görüşmelerde Trabzon Mebusu Hüsrev Bey söz alarak Osmanlı Devleti'nin savaşa girmeden önce karşı karşıya kaldığı bazı olaylara adeta projektör tutmuştur. Hüsrev Bey, Mütarekenin imzalanmasından itibaren uygulanan eski iktidarı karalama, yeni dönemi övme politikasının yalancılığı ifade ettikten sonra bu tür karalama politikalarının bir kenara bırakılarak koşulların hatırlanması gerektiğini vurgulamıştır. Harbin başlangıcında Çarlık Rusya'sı İtilaf devletlerinin yanında mıydı? sorusunu yönelten Hüsrev Bey, cevabı da kendisi "evet" olarak vermiş ve üzerine bastırarak "bu bir" demiştir. Hüsrev Bey, bu dönemde memleketin coğrafyası ve özellikle Boğazlar ne şekilde idi bunu da düşünelim "bu da iki" diyerek sözlerine devam etmiştir. Hüsrev Bey, Balkan Savaşları öncesinde Batılı devletlerin statükonun devam edeceği yönünde açıklamalarda bulunduklarını fakat sonra tam tersini yaptıklarını, bütün bu tutarsızlıklar ve tarafgirlikten sonra Batılı devletlerin Dünya Savaşının başlangıcında Osmanlı Devleti'ne vaat ettikleri toprak bütünlüğünün sağlanacağı yönündeki açıklamalarına inanılmadığını, savaş öncesinde parasal sıkıntı çekildiğini ve İtilaf devletlerinin Osmanlı Devleti'ne önem vermediğini söylemiştir. Coğrafi konum itibarıyla silahlı bir tarafsızlık siyaseti takip edilmeliydi ve böyle bir ordu için de para lazımdı diyen Hüsrev Bey, harbe girmek şarttı fakat erken mi girildi, geç mi girildi, hangi şartlarla girildi bunların araştırılması lazım sözleriyle niyetini ortaya koymuştur. Meclis-i Milli olmadan şahısların verdiği kararla savaşa girildiyse pek fenadır, günahtır, bunlar aranmalıdır diyen Hüsrev Bey, savaş sırasında izlenen politikanın araştırılması gerektiğini de belirterek Osmanlı Devleti'nin bir istila harbi değil, savunma savaşı yaptığını, Sarıkamış ve Galiçya'da bulunulmaması gerektiğini, savaş vurgunculuğu yapanların büyük acılara sebebiyet verdiklerini, ceza ve mesuliyetin özellikle bu hususlarda aranmasını, kanuni cezaların verilmesini dile getirmiştir.

Fırsat ortaya çıktığında savaşa son vermeye çalışmayıp sonra memleketten kaçarak gitmenin şiddetle cezalandırılması gerektiğini vurgulayan Hüsrev Bey, savaş sorumlularının şiddetle cezalandırılmasının lüzumunu belirttikten sonra: "...koca bir milleti üç kişi harbe sürükleyemez." yaklaşımından hareketle Arıza-i Cevabiyyede kullanılan: "...üç kişi tarafından millet savaşa sürüklenmiştir." ifadesinin değiştirilmesini önermiştir (MMZC, 1992: 135).

Kastamonu Mebusu Şükrü Bey, milletin harbe sürüklenerek götürüldüğünü (MMZC, 1992: 136) ifade edince Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, dünyada hiçbir milletin savaşı arzu etmediğini, savaşlara hükümetlerin karar verdiğini ve nutuklarla, çeşitli yollarla halkı savaşa yönlendirdiklerini, bu kuralın İngiltere'de de savaş öncesinde görüldüğünü söylemiştir. İngiltere'nin savaşa girmeden önce savaşa girmek veya girmemek durumunda ne olacağının muhasebesinin yapıldığını ve sonra savaş kararının verildiğini dile getiren Ali Şükrü Bey, Osmanlı Devleti'nde ise Meclis olduğu halde danışmadan savaşa girildiğini bundan dolayı harp hükümetlerinin sorumlu olduklarını ifade etmiştir. Ali Şükrü Bey, savaş kararının siyasi bir karar olduğunu, başarı elde edilirse sevap hanesine, başarısızlık olursa uygulayıcılara ceza kesildiği gerçeğini hatırlatmış bu bağlamda harp dönemi Osmanlı Hükümetlerinin de ceza çekeceklerini söylemiştir. Ali Şükrü Bey konuşmasının devamında; milletin savaşa zorla sürüklenmediğini eğer öyle bir zorlama olsaydı milletin meşru bir hak olarak ihtilal yapma imkânının olduğunu, milletin bir koyun sürüsü olmadığını, millete suç yüklenilmemesini istemiştir. Ali Şükrü Bey'in üzerinde durduğu bir konu da Paris Sulh Konferansında halkın istemeden savaşa girdiği yönündeki Alman iddialarının müttefikler tarafından kabul edilmediği, milletin de sorumlu tutulduğu, Ferit Paşa'nın aynı yola başvurduğu, Konferans heyetinin daha önceden bu yolu kapatmasından dolayı

Ferit Paşa'nın da red cevabı aldığı şeklindeki tespitler olmuştur. Halkın bir şekilde hükümete destek verdiğini söyleyen Ali Şükrü Bey, Meclise danışılmadan savaşa girme kararının cezalandırılması gereken bir husus olduğunu, ayrıca savaş sırasında uygulanan yanlış sevk ve idarenin de hesabının sorulması lüzumunu dile getirmiştir (MMZC, 1992: 137).

İstanbul Mebusu Selahattin Bey, Kanun-u Esasi'nin yedinci maddesine atıfta bulunarak; harp ilan etmek için millete sorulması, Millet Meclisine danışılması, onay alınması şartı yoktur, barış anlaşmasının onaylanması hükmü vardır açıklamasında bulunmuştur. Kanun-u Esasi'ye göre, Meclisin onayı alınmadan bir barış anlaşması yapılamaz fakat bir ittifak anlaşması yapılabilir diyen Selahattin Bey, Kanun-u Esasi'de Meclisten onay almadan savaş açılmaz gibi bir hüküm yoktur, üstelik bu savaşı açan da Osmanlı Hükümeti değildir diyerek bir hukuk hatırlatmasında bulunmuştur. Selahattin Bey, hukuk kurallarını hatırlatırken hükümetin savaş öncesi uygulamalarından sorumlu tutulması isteğini söylemeyi de ihmal etmemiştir (MMZC, 1992: 139).

Tartışmaların Osmanlı Devleti'ni savaşa sürükleyenlerin cezalandırılması noktasında yoğunlaştığı oturumda on beş dakikalık bir ara verilmiş ve sonra ikinci oturuma geçilmiştir. Hüseyin Kazım Bey Başkanlığında gerçekleşen on birinci toplantının ikinci oturumu Türk tarihi açısından bir kırılma noktası özelliğindedir. İşgallerin yaşandığı bu dönemde Türk milletinin barışa ulaşma hedefinde asgari isteklerini belirleyen Misak-ı Milli'nin Mecliste kabulü dolayısıyla da ilanı bu oturumda gerçekleştirilmiş (MMZC, 1992: 143-146) hemen ardından tekrar Arıza-i Cevabiyye taslak metninin müzakeresine geçilmiştir.

5.3. Kelimeler Üzerindeki Tartışmalar Gündeme Yeni Konular Getiriyor

Rıza Nur Bey, Arıza-i Cevabiyye taslak metninde yer verilen: "...hikmeti vücudu olmayan işgalin idamesi Anadolu halkının..." ifadesini okuduktan sonra bu işgallerin sadece Anadolu halkının değil Rumeli halkının da kaderini etkilediğini, işgallere ve haksızlıklara vurgu yapılmak isteniyorsa "*milletin*" dedikten sonra "*bilhassa*" kelimesinin kullanılması gerektiğini söylemiştir (MMZC, 1992: 147).

19 Şubat tarihli 12'nci Toplantının 2'nci Oturumunda İstanbul Mebusu Adnan Bey, Wilson ilkelerine güvenilerek sulha ulaşmak istendiğini fakat Wilson'un Amerika'ya gitmesinden sonra hayal kırıklığı oluştuğunu ve Arıza-i Cevabiyyede de ifade edilen: "*beşeriyeti mütemeddine*" (medenî milletler) tabirinin artık hükmünü yitirerek: "*beşeriyeti galibe ve beşeriyeti mağlube*" diye iki gruba ayrıldığını belirtmiştir.

Wilson İlkeleri yenilen veya yenilmekte olan ülkelerde öylesine iyimser atmosfer oluşturmıştır ki kurtuluşun Amerika vasıtasıyla elde edileceğine inanan insanların sayısı azımsanmayacak ölçülere varmıştır. Adnan Bey her ne kadar bu konuşmasında Wilson İlkelerinin hükmünü yitirmeye başladığını ifade etse de henüz bu gerçeği görmeyenler vardır. İzmit Mebusu Sırrı Bey, harbin henüz bitmediğini: "...Wilson'un *efkâr-ı ammeye* ektiği tohumlar henüz *tenemmüv* (gelişip büyüme) etmemiştir. Bu tohumlar henüz filizlenmektedir. Bakalım *emperyalistlerin* kendi fikirlerine göre *tanzim* edecekleri *esasatı* kabul edersek *ilelebet hal-i sulhu muhafaza edebilecekler mi?*" sözleriyle Wilson ilkelerine bağladığı ümidini yeşertmeye çalışmıştır. Mazbata hazırlayıcılarından birisi olan Rauf Ahmet Bey, yaptığı konuşmada Wilson ilkelerinin önemine değinmiş bu ilkeler çerçevesinde barış için masaya oturulduğunu hatırlatmıştır. Rauf Ahmet Bey, bütün olumsuzluklara rağmen ümidini yitirmeyerek: "*Şüphesiz, cemiyet-i beşeriyenin daha mükemmel ve daha iyi bir adalete doğru intikal etmesi için daha başka ne ümidimiz olabilir?*" sözleriyle Wilson'dan ümidini kesmeyenlerden birisi olduğunu göstermiştir (MMZC, 1992: 159).

Arıza-i Cevabiyye taslak metninin müzakerelerinde en faal üyelerden birisi olan Rıza Nur Bey'in müdahale ettiği bir konu da: "...*iade olundukları bir sırada teessüsünün yedinci asrını idrak eden Devletimiz...*" ifadesi olmuştur. Rıza Nur Bey, Osmanlı Devleti'nin yedi asırlık bir devlet olmadığını, bu devletin Selçuklularla başladığını söylemiştir. Selahattin Bey, o tarihte Osmanlı Hükümeti yoktu sözleriyle itiraz edince Rıza Nur Bey tarihi süreci anlatan bir konuşma yapmıştır. Selçuklulardan

itibaren on asırlık bir zamanın geçtiğine değinen Rıza Nur, Selçukluların Anadolu'da, İran'da, Kafkasya'da devlet kurdukları zaman bu devletin ahalisinin, yöneticisinin, saltanat makamında bulunanların Türk olduğunu, devletin Türkiye devleti olduğunu vurgulamış ve tarihi gelişimi üzerinde durarak bazı bilgiler vermiştir. "*Türklerin yurdu, milattan dört bin veya on bin sene evvelinden beri malumdur.*" diyen Rıza Nur Bey, geleneksel tarih anlayışının dışına çıkarak İslam öncesi Türk varlığına da sahip çıkmıştır (MMZC, 1992: 159-160).

Celal Nuri Bey (Gelibolu), Rıza Nur Bey'in fikirlerine katıldığını belirtmekle beraber hanedanla devletin farklılığına dikkat çekerek Fransa'da iş başına gelen hanedanlardan birkaç tanesini sıralamış bunların değiştiğini ama devletin Fransa olarak kaldığını ifade etmiştir. Osmanlı Devleti'nin de böyle bir süreçten geçtiği fikrinde olan Celal Nuri Bey, eski sultanlar soyundan gelenlerin olduğunu bundan dolayı devletin kuruluşunun Osman Bey'den başlatılmasının doğru olmadığını söylemiştir. Türkiye Devleti'nin yeni bir devlet olduğunu fakat çok eski köklere dayandığını, Osmanlı'nın birkaç saltanat ve müesseseye halef olduğunu, devletin sadece Osmanlı olarak ifade edilmesi durumunda birtakım haklardan mahrum kalınacağı da Celal Nuri Bey'in söyledikleri arasında yer almıştır. Celal Nuri Bey, Osmanlı'nın sadece kendi ecdatlarının değil, Hilafetin ve Anadolu Sultanlarının ve hatta Bizans İmparatorlarının halefi olduğunu bu nedenle altı asırlık bir tarih sınırlamasının yanlış olduğu sözleriyle konuşmasını tamamlamıştır (MMZC, 1992: 160-161).

Mehmet Efendi (Bolu), devletin tarihinin ne zaman başladığı tartışmasına karışmayacağını, bunu tarihçilere bırakacağını söylemekle beraber Arıza-i Cevabiyyede: "*Anadolu halkının*" şeklinde ifade edilen düşünceye itiraz etmiştir. Rumeli'deki Türk ailelerinin haklarının göz ardı edildiğini düşünen Mehmet Efendi: "...Rumeli'ndeki Türk unsurunu fedâ mı edeceğiz? Nerede Türk varsa "*Wilson*" prensiplerine istinaden onların hakkı hayatlarının tasdik edilmesi için uğraşacağız." dedikten sonra: "*Anadolu halkı*" tabiri yerine: ""Türk halkımız" ibaresinin yazılmasını teklif etmiştir.

Sırrı Bey (İzmit), önceki tartışmaları hatırlatarak, geçen gün edebiyat dersinden sonra şimdi de tarih dersi münakaşasına geçildiği eleştirisini yapmış, Celal Nuri Bey'in sözlerine itiraz bağlamında Osmanlı Padişahlarının sadece hilafet ve Türk Hakanlarının vekâletini üstlendiklerini, Bizans'a da vekâlet edildiğine dair sözleri kabul etmediğini söylemiştir. Celal Nuri Bey, bu sözlerle cevap vererek vekâlet iddiasını Bizans'tan Roma İmparatorluğuna kadar taşımıştır (MMZC, 1992: 161).

Edirne Mebusu Tahsin Bey, konuşmasında müzakerelerin başka bir boyutunu ele almıştır. Önceki konuşmalara değinen Tahsin Bey, evvelki gün cereyan eden müzakerelerde "*tarih*" kelimesinin sonuna "*miz*" ekinin, "*Anadolu Halkı*" yerine de "*Bütün Milleti*" yazılmasına karar verildiğini, her bir oturumun milli hazineye 5000 lira yük getirdiğini, artık bu tür hastalıklı tartışma ve tekliflerden vazgeçilmesi ricasında bulunmuştur (MMZC, 1992: 163).

Mehmet Emin Efendi, metinde geçen "*din*" kelimesinin yaygın bir ifade olduğu bu nedenle derinlik ifade etmediğini, bunun yerine: "*ahkâm-ı âliye-i diniye ve ahkâm-ı âliye-i şer'iyye*" kaydının konulmasını talep etmiştir. Rıza Nur Bey: "*Meclis-i Milli*" tabirinin iki meclisin bir araya gelmesiyle kullanıldığını, Meclis-i Mebusanın hazırlayacağı bu metinde böyle bir ifadenin kullanılmasının yanlış olduğuna dikkat çekmiştir. Böylece tartışmalara başta olduğu gibi yine kelimeler üzerinden devam edilmiştir (MMZC, 1992: 163).

Rauf Ahmet Bey, Arıza-i Cevabiyye Encümeni üyesi olarak yukarıda aktarılan eleştirilere cevap vermeye çalışmış, Tanzimat'tan itibaren yenilik çalışmalarına hız verildiğini fakat bunun korkuyla yapıldığını, Meşrutiyetten itibaren özellikle de 1876 Kanun-u Esasisi'nde "*tevzi-i mezuniyet*" hükmünün yer aldığını, bunun "*âdem-i merkeziyet*" anlayışının değişik bir ifade tarzı olduğunu belirtmiştir.

Ahmet Rauf Bey, iktisadi konulara da değinerek Avrupa'nın anonim şirketlerden önemli ölçüde istifade ettiğini, Osmanlı'nın ise tek milli bankasını ancak Dünya Savaşı içerisinde kurabildiğini,

anonim şirket kurulmasına taraftar olanların daima azınlıkta kaldığını, kısacası bu alanda da korkak davranıldığını ifade etmiştir.

Rıza Nur Bey, Ahmet Rauf Bey'in fikirlerine katılmadığını beyan ederek Osmanlı'nın tesis etmiş olduğu başarıya dikkat çekmiş, başarılı olmak için Garplılaşmanın gerekli olmadığını, bu anlayışın yanlış olduğunu: "...bu hata, hatayı fahiştir. Bu memleket Garplılaşarak hiçbir vakit felah bulamaz.", "Avrupa'ya gidenlerimiz Garplılaşıyorlar. Memleketimize güya medeniyet getiriyorlar. Hâlbuki Garbın en kötü şeylerini getiriyorlar." diyerek iddiasını savunmaya çalışmıştır.

Rıza Nur Bey'in serd ettiği fikirler Osmanlı toplumunun uzun zamandan beri tartıştığı ve birtakım düşünce akımlarının ortaya çıkmasında da etkili alan konulardı ve Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık (Akçura, 2015; Tunaya, 1998: 9-12; Berkes, 2002: 381-428; Kılıç, 1998: 175-203) gibi isimlerle adlandırılan bu akımların yönetici ve halk tabakasında azımsanmayacak derecede taraftarlarının olduğu da bir hakikatti.

Rıza Nur Bey ve Rauf Ahmet Bey arasında geçen konuşmada her iki konuşmacı Osmanlı'nın eskiden başarılı olduğu ve bunun sıkı bir çalışma esasına dayandığını vurgulamış olsa da Rauf Ahmet Bey'in iddia ettiği üzere Rıza Nur Bey sanki bilerek gerilemenin nedenini başka hususlara bağlama gayretine yönelmiştir. Rıza Nur Bey, Batıdan yeniliklerin alınacağını ve memlekette tatbik edileceğini ama aynı zamanda Türklük ve İslamlık ile ilgili özelliklerin itina ile korunmaya devam ettirileceğini (MMZC, 1992: 164-165) ısrarla söyleyerek adeta benimsemiş olduğu fikir akımının savunuculuğunu üstlendiği yönünde bir duruş sergilemiştir.

Eleştirilen Bir Hususa Misak-ı Milli Dayanak Gösteriliyor

Arıza-i Cevabiyye taslağında: "...lede-icap şimdiki vaziyet-i hukukiyelerinin düvel-i İtilafigiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri(ortak) arasında takarrür eden esasat-ı ahdiye dairesinde tespiti, Devletimizin menafi-i âliyyesiyle te'lif olunabilir." cümlesiyle belirtilen yeni politik yaklaşımı kürsüde okuyan Şeref Bey, azınlıklara haklarının tanınmasına karşı olmadığını söylemekle beraber bu koşulların İtilaf devletleri ve ortakları tarafından diğer azınlıklara verilen haklar üzerinden bir teminata dönüştürülüp dönüştürülmediğini öğrenmek istediğini söylemiştir.

Şeref Bey'in bu isteğine Rauf Ahmet Bey Misak-ı Milli'yi işaret ederek ⁸ cevabın misakta geçen anlayışla aynı olduğunu belirtmiştir. Rauf Ahmet Bey, aynı zamanda Padişahın açılış nutkunda geçen: "... Anasır-ı Osmaniyyeden akalliyetlerin temin-i hukuku misilü mevadd-ı mühimmenin nazar-ı dikkatten dâr (uzak) tutulmaması ahass-ı(başlıca) âmâlimizdir." sözlerini hatırlatarak aynı görüşlerin Misak-ı Milli görüşmelerinde ve Encümende ele alındığını ve kabul edilmiş olduğunu ifade etmiştir.

Mehmet Efendi, Padişah nutkunun içerik olarak siyasi tarzda yazıldığını, dolayısıyla bu tür ifadelerin sürdürülmesinde bir engel olmadığını, lehte olabilecek kararın kabul edileceğini ancak bu cümlelerin aleyhte bir sonuç çıkarmaya daha uygun olduğu üzerinde durmuştur. Mehmet Efendi'nin şüpheli ve sorgulayıcı sözlerine Rauf Ahmet Bey: "Efendi Hazretleri Zat-ı âliniz, Misak-i Milli'yi imzalamadınız mı?" sorusunu yöneltip "Evet" cevabını alınca: "O halde buradaki tereddüdünüzü anlayamıyorum." diyerek bu konudaki tartışmaya son noktayı koymuştur (MMZC, 1992: 167-168).

5.4. Osmanlı Borçları Meselesi

Adnan Bey (İstanbul): "Bu sevaik (sebepler) yüzünden tezayüd (artan) eden düyunu dâhiliye ve hariciyemizin tesviyesi (ödeme)." cümlesini Arıza-i Cevabiyyeden alıntılararak harp dönemine ilişkin dış borçlanmanın, ödünç alma ve harp mühimmatı temin etmek üzere Almanya'dan alınan borçlar

⁸ Misak-ı Millinin beşinci maddesi buna ilişkindir. Madde şöyledir: "Düvel-i İtilafigiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrür eden esasat-ı ahdiye dairesinde ekalliyetler hukuku memalik-i mütecaviredaki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade etmeleri emniyyesiyle tarafımızdan teyid ve temin edilecektir" (MMZC, 1992: 144; Tansel, 1991: 18-21; Özüçetin- Filiz, 2013: 203).

olduğunu açıklamış ve borç konusunun taslakta zikredilmiş olmasının millete bu borcu yüklemek anlamına gelip- gelmediği hakkında izahat istemiştir (MMZC, 1992: 169).

Hamit Bey (İstanbul), son harpte alınan borcun bazı bankaların ortaklaşması neticesinde alındığını, bu borcun ödenmesinin icap ettiğini söylemiştir. Mühimmat adıyla bir borcun olmadığını söyleyen Hamit Bey, Almanya'dan gelen mühimmatın kuruluş hesabıyla değil adet hesabıyla geldiğini, arada yazılı bir sözleşmenin olmadığını yani bunun bedelinin sonradan ödeneceğine dair bir senedin bulunmadığını bundan dolayı mühimmat meselesinin söz konusu olamayacağını dile getirmiştir. Hamit Bey, iç borçlanmanın olduğunu ve askeriye'nin mal alımları yoluyla borçlandığını kabul etmiş olmakla beraber: *"ispat edilemeyen bir borç tabii ödenemez."* sözleriyle ödeme koşulunu da Meclisin bilgisine sunmuştur (MMZC, 1992: 169).

Mali meselelere ilişkin bir eleştiri de Necati Bey'den (Erzurum) gelmiştir. Necati Bey, gelir bulma meselesinin her zaman dile getirildiğini, bütçenin ıslahı için kimi zaman bazı masrafların artırılmasının, bazı gelirlerin azaltılmasının gerekebileceğini fakat şimdiye kadar bunun dikkate alınmadığını telaffuz etmiştir. Arıza-i Cevabiyye'de de bu gibi konular üzerinde durulmadığı, savaşın yükünü çeken üreticilerin, ziraat erbabının yükünü hafifletecek, onlara güç verecek, durumlarını ıslah edecek tedbirlerin ifade edilmediği yine Necati Bey'in tespitleri arasında yer almıştır.

Necati Bey'e cevap Hamit Bey'den şu sözlerle gelmiştir: *"...Menabii istihsalimizin (üretim kaynakları) ıslahı diyoruz. Menabii istihsalliye nerededir? Tabii müstahsillerimizdir. Artık müstahsillerden bahsetmeye lüzum yoktur."* (MMZC, 1992: 169).

Oldukça kısa olan bu cevap tartışmayı sonlandırmış fakat çözüm ve icraat içermediği için Türk toplumunda kabuk tutmasına fırsat verilmeyen kronik bir yaraya tekrar tuz basılmıştır.

5.5. Türk Kelimesi ve Coğrafyasına Dair Ortak Bir Karar

Abdülaziz Mecdi Efendi (Karesi/Balıkesir), görüşmelerde bazı kelimelerin ele alınmasının dikkat çektiğini, bu kelimelerden birisinin *"Millet"* diğlerinin de *"Anadolu"* olduğunu açıklamıştır. Anadolu coğrafyasının sınırları konusunda bir fikir beyan etme niyetinde olmayan Abdülaziz Mecdi Efendi, önceki görüşmelerde mebuslardan birisinin (Rıza Nur Bey) *"Anadolu"* tabirinin kullanılması karşısında Rumeli'deki Türkler ne olacak dediğini ve o şahsın bu itirazında da haklı olduğunu ifade etmiştir. Yukarıda belirtilen kelimelerin sarf edildiği oturumda bir mebusun: *"Diyarbakir ve Erzurum'a tâbi bir takım yerler ne oluyor."* ve yine aynı şahsın *"Türk"* kelimesinden de başka manalar çıkardığı yönündeki sözleri Abdülaziz Mecdi Efendi tarafından Meclisin bilgisine sunulmuş ve *"Türk"* kelimesine bir mana verilmesi istenmiştir. Mecdi Efendi, kürsüde ne zaman Türk tarihinden söz edilse bundan Türk, Kürt, Laz, Çerkez gibi çeşitli unsurların anlaşılması gerektiğini, eğer böyle anlaşılmıyorsa Türk tarihi yerine: *"anasır-ı islamiyye"* denilmesini: *"Millet"* yerine: *"Memalik-i Osmaniyyede sakin olan akvam"* başka bir ifadeyle *"Milleti Osmaniyye"* tabirinin kullanılmasını önermiştir (MMZC, 1992: 170-171).

Mebusların iştirak ettiği bu fikir doğrultusunda görülmektedir ki, *"Yahudiler de dâhil"* (MMZC, 1992: 170) gayrimüslim unsurlar *"Milleti Osmaniyye"* kavramı içerisinde değerlendirilmiştir.

6. Arıza-i Cevabiyye Metni Tamamlanıyor

19 Şubat tarihli 12'nci Toplantının 2'nci Oturumunda uzun bir dönemden beri Meclis-i Mebusanın gündeminden düşmeyen Arıza-i Cevabiyye tasarısının son aşamasına gelinmiştir. Kelimeler ve cümleler üzerinde son ana kadar fikirlerin beyan edilmesine çalışılan bu oturumda *"heyeti umumiyesi"* olarak adlandırılan ve *"son şekli ve tamamı olarak"* ifade edilebilecek aşamaya gelinmiştir. Oturum Başkanı Hüseyin Kazım Bey, Meclise hitaben: *"...Şimdi müsaade buyurursanız Heyeti Umûmiyesini rey'e koyabilmek için şekli muadilini (son hakli) bir kere okuyalım."* demiş ve hazırlanan metin (MMZC, 1992: 173-175; Ek-2) okunmaya başlamıştır. Metnin okunması bittikten sonra oylamaya geçilmiş ve kabul edilmiştir.

23 Şubat tarihli 13'ncü Toplantının 1'nci Oturumunda Arıza-i Cevabiyye metni, Reis vekili Abdülaziz Mecdi Efendi'nin: "Arıza-i Cevabiyyenin Zat-ı Hazreti Padişahîye takdim kılındığına dair Riyaset beyanı"nı okumaya başlamasıyla son aşamaya gelmiştir. Çok kısa bir ön bilgiden sonra mesajın Padişaha iletilme anının okunmasına geçilmiş, bu aşamada Reis vekili ve diğer Başkanlık divanı üyeleri ayağa kalkmış ve Padişahla olan diyalog Meclisin bilgisine sunulmuştur (MMZC, 1992: 181; Ek-3).

Sonuç

Son Osmanlı Parlamentosunun açılış konuşmasını dolaylı yoldan da olsa gerçekleştirmiş olan Sultan Vahdettin'in dikkat çektiği hususlar denilebilir ki uzunca bir süre Meclisin gündeminde kalmıştır. Arıza-i Cevabiyye olarak bilinen ve Padişahın ele aldığı konulara cevap verme amacı taşıyan bu belge hazırlanışı, ele alınışı ve yarattığı tartışmalarla geçmişten geleceğe adeta bir yolculuk yaptırmıştır.

İstanbul Hükümetinin başında Milli Mücadele hareketinin de desteklediği Ali Rıza Paşa ve Mecliste de önemli ölçüde Kuva-yı Milliye taraftarı Mebus vardır. Genel olarak tarihçiler arasında kabul gören düşünce; Sultan, Hükümet ve Anadolu direnişçileri arasında bir fikir ayrılığının olduğu yönündedir. Oysa Padişahın açılış konuşması, Hükümet beyannamesi ve Meclisin hazırladığı Arıza-i Cevabiyye metni dikkate alındığında en azından başlangıçta böyle bir sürtüşmenin, yol ayrılığının varlığı hissedilmemektedir. Tarafların karşılıklı olarak ilişkileri sıcak tutmaları, idareten veya siyaseten yapılmış bir hamle olarak değerlendirilebileceği gibi zorlukların bir araya getirdiği geçici bir ittifak yorumunu yapmaya da elverişlidir. Üç gücün oluşturduğu bu kutsal ittifakın milli birlik ve beraberlik görüntüsünün tılsımlı ifadesi; "Sultan, Meclis, Millet el ele" kelimelerinde toplanmıştır.

Arıza-i Cevabiyye görüşmelerinde; Türk milleti, Türk meclisi, Türkçe gibi milli hassasiyet içeren kavramlar kullanılmış ve genel olarak gönüllere dokunduğu hissedilmiştir.

Açılış konuşmasında ve Hükümet programında "ıslahat" yapılması kabul edilmiş ve Mecliste istisnalar hariç esaslı bir itiraz gerçekleşmemiştir. İtiraz edenlerin: "...bakın Anadolu zavallısına yolu var mı? Yok. Terbiye ve irfan var mı? Yok. Sıhhat var mı? Yok" sözleri ise tarihin silinmez kayıtları arasındaki yerini almıştır.

Meclis üyelerinin bir kısmı Türk devletinde Türkçenin konuşulması gerektiğini vurgulayıp, Türkçeye sahip çıkılmadığı için birtakım felaketlerle karşılaştığını söylerken, Türkçenin yetersizliğinden bahseden hatta Arıza-i Cevabiyyede dahi düşüncelerin aktarılmasında bu dilin yetersiz kalacağı inancında olanlara rastlanılmıştır. Türkçe o kadar ihmal edilmiş ve sahipsiz kalmıştır ki Arıza-i Cevabiyyenin Türkçe yazılmasını isteyen Mebusa hitaben bunun zor olduğu söylendiğinde onun tamamen iyi niyetle ifade ettiği: "...Eğer arzu ederler ise ben bunu Türkçeye çevirivereyim. Biz bunu hem söyler hem yazarız." şeklindeki çıkışı esasen bir dilin hazin öyküsüdür.

Bazı mebusların yazılanları halkın anlayamayacağını söylemesi ve yine süslü sözlere devam edilmesini istemesi ihmaller silsilesinin kolayca değiştirilemeyeceğinin işareti olmuştur.

Müzakerelerde "Milletin mukadderatı" denilmiş iş dinsel boyuta taşınmış, Fransızca ile Türkçe karşılaştırılmış, Fransızların dil konusunda Türklerden daha çok ilerleme kaydettiği söylenmiştir.

Meclisin neredeyse tamamının hemfikir olduğu konu, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokanlardan bunun hesabının sorulması isteği olmuştur. Devir tam anlamıyla İttihatçı avcılığına rağbet devridir ve görüşmelerde sadece bir mebus yaptığı konuşmada savaşa giriş gerekçesi ve gelişmeler üzerinde sorular yönelterek durmuş, sonuç olarak ceza verilecekse bunun yolunun hukuktan geçmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bir millet tamamen iradesi dışında savaşa sürüklenebilir mi? sorusuna cevap arayanlar hükümetlerin manipülasyonlarla halkı savaşa sokabileceklerinin uzak örneğini İngiltere üzerinden vermiştir. Yakın örneği Osmanlı Devleti ise iki Alman gemisinin marifetiyle kendisini ateş ve barutun içinde bulmuştur. Bir mebusun: "...başarı elde edilirse sevap hanesine, başarısızlık olursa uygulayıcılara ceza

kesilir.” şeklinde ifade ettiği sözler tarihin tecrübeyle sabit hakikatleri arasındadır ve bu yönüyle maalesef tekrerrür kaçınılmazdır.

İşgale uğrayan bütün memleket fakat ifadelerde yer alan “Anadolu” tabiri bazı mebusların itirazına yol açmıştır. Gerekçe haklı görülmüştür çünkü Rumeli, baştan sona bu acıların içindedir ve memleket bütün aksamıyla bir bütündür.

Wilson İlkeleri hükmünü yitirmiş, Wilson dahi inzivaya çekilmiş fakat Wilson’un serpiştirdiği iddia edilen medeniyet ve barış tohumlarının yeşereceğine dair inanç bazı mebusların denizaşırı ümit beklentisini söndürmemiştir. İşte Mecliste zabıtlara geçen bir hakikatte bu olmuştur.

Oturumlarda “Türk” kelimesinin anlamlandırılması isteği geçmişten bugüne aktarılan bir miras niteliğindedir. Vatan toprağında Müslüman unsurların Türk, Kürt, Çerkez, Laz diye sıralandığı bu tanımın içine gayrimüslim vatandaşlar da dâhil edilerek bir bütünlük teminine çalışılmıştır.

Meclis oturumlarının devlete maliyeti, anonim şirketlerin Avrupa ekonomisine sunduğu katkı, Türkiye’de girişimciliğin zayıflığı, “Anadolu halkı” yerine, “Bütün Milletin” tabirinin kullanılması, yükselme yolunda “Garplılaşma”nın gerekli olmadığı fikri, Batıdan bilim ve tekniğin alınabileceği fakat Türklük ve İslamlık ilkelerinin asla terk edilmemesi gibi konular Mecliste ele alınan konulardan bazıları olmuştur.

İlginç olan şudur ki, bu tür konular geçmişten bugüne hep ateşli bir şekilde tartışılmış ve tartışılmakta ve tartışmanın aktif katılımcıları Türkiye’nin kronik sorununa çare bulduğuna inanmaktadır.

Tarımda, sanayide, ekonomide, eğitimde, iç ve dış siyasette kısacası hayatın her alanında tıpkı Arıza-i Cevabiyyelerdeki gibi süslü, müzeyyen, hamasi, vakur sözler ve bu sözlerin belli periyotlarla tekrerrürü. İşte Arıza-i Cevabiyyenin gelecek günlere mesajının kısa öyküsü...

KAYNAKÇA

- Akçura, Y. (2015). *Üç Tarz-ı Siyaset*, (Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Erol Kılınç), İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kara, B. (2019). Payitaht’tan Kaçış: Anadolu Ajansı Kurucularının Kalemine Ve Mustafa Kemal Paşa’nın Yazışmalarına Göre İstanbul’dan Anadolu’ya Aydın-Mebus-Subay Gizli Geçişleri, Bölüm 10, Aydın Efe (Editör), *Tarih Ve Siyaset Bilim Araştırmaları*, (177-203) Ankara: Akademisyen Kitapevi.
- Kaya Kılıç, S. (1991). “1876 Kanunu Esası’nın Hazırlanması ve Meclis-i Mebusan’ın Toplanması” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Ulusal Tez Merkezi No: 17131).
- Kılıç, S. (1998). *II. Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiye’sine Türk İnkılâbının Fikir Temelleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kılı, S. ve Gözübüyük, A. Ş. (1985). *Türk Anayasa Metinleri “Senedi ittifaktan Günümüze”* Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- MMZC. (1993). Ankara: TBMM Basımevi.
- Olgun, K. (2008). *1908-2012 Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın Faaliyetleri Ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Orbay, R. (1993). *Cehennem Değirmeni. Siyasi Hatıralarım*, C.I, Ankara: Emre Yayınları.
- Özüçetin, Y. ve Filiz, İ. (2013). “Milli Mücadele Döneminde İstanbul Hükûmeti’nin Tutumuna Karşı Meclis Celse Zabıtlarında Tepkiler ve Yorumlar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 18/34, (179-206).
- Tansel, S. (1991). *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, C.III, İstanbul: MEB.
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye’de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, C.I, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Türk geldi, A. F. (2010). *Görüp İşittiklerim*, Ankara: TTK.

Ek-1 Arıza-i Cevabıyye Taslak Metni (MMZC, 1992: 113-114).

“Şevketmeab ve Hilafetpenah Efendimiz Hazretleri;

Tarihimizde medid (uzun) bir devri müsalem (barış) ve terakki teşkil etmesini eltafı (lütuf) subhaniyeden temenni eylediğimiz ahd-ı Saltanatı Hümayunlarının ilk ve Meşrutiyeti Osmaniye'nin dördüncü devrei intihahıyesinin birinci içtimâi küşad ve bu suretle mukadderatı milliyemizin pek buhranlı bir hengâmında milletin vekilleri vasıtasıyla efkâr ve amalini izhar ve masunuzzeval (yok olmaktan korunmuş) hukuku mukaddesesini müdafaa edebilmesine imkânı tehyie (hazırlama, hazırlanma) buyurulduğundan dolayı hissiyatı şükür güzaranamezi Atabe-i Seniyye-i Mülâkanelerine ref eyleriz.

Kanunu Esasimizin tayin ettiği müddet zarfında vuku bulmayan intihabatın, Eczayı (kısım) Memaliki Şahanelerinden oldukları halde elan işgali ecnebiden kurtulamayan bazı mahallerde icra edilememesinden mütevellid teessüfatı Şehriyarilerine, vekilleriyle beraber umûm Milletin iştiraki tabîi ve bir kısım vatandaşlarımızın hakkı intihaplarını istimal edememiş bulunmaları keyfiyetinin mezkûr aksamı vatanın hukukî vaziyetlerini tağyir (değiştirme) edemeyeceği de bir emri bedihidir (açık, besbelli).

Menafi-i mülk ve Millete tevafuk edip etmediği ve cihan şümül bir cidalin tazammun (içine alan) eylemesi zarurî olan mehaliki (tehlikeli şeyler) gûna gûne, Devletin tahammülü olup olmadığı düşünülmeyle felaketli Balkan Harbinin ferdasında (ertesini gün) en iptidâi basiret ve kıyaseti (uyanıklık) siyasiyenin fıkdanına (yokluk) dal (kambur) bir şekilde, Memleketi harbe sürüklemiş bulunanların hareketini tarih şüphesiz nakabili af bir hata mahiyetinde kaydedecektir.

Eğer o meşum siyasetin esas ve şekil itibarıyla istilzam (gerektilme) ettiği mesuliyetlerden, gerek harp esnasında irtikab (yiyicilik, rüşvet) olunan hataiyyat ve seyyiattan (kötülük) Saltanat ve Milletin beri-üz-zimme (aklanmış) oldukları mertbe-i bedahette (ansızın) olup, âtiyen bu gibi ahvalin tekerrürüne imkân bırakmamak üzere, siyasî ve hukukî bil cümle mesuliyetlerin kemali metanetle taharri (araştırma) ve takip olunması ve mesul bulunanlara müstahak oldukları cezaların bihakkın tatbiki temin edilerek Vicdanı Millînin tatmini esbabını istikmale (tamamlama) Heyetimiz katiyyen azmetmiştir.

Nutku Hümayunlarında işaret buyurulduğu üzere, mütareke devresinin tarihte emsali namesbuk (bırakılmamış) bir surette devam etmesi ve bu esnada vatanımızın lâ-yünfekk (ayırma) eczasından (kısım) bulunan bazı mahallerin mütarekename şeraitiyle kabili izah ve telif olmayan bir şekil ve mahiyette işgal olunması, bünye-i milliyemizde sükûn ve hali tabîinin avdeti imkânını selbeylemiş (gidirme, kaldırma) ve bilhassa Garbi Anadolu'ya müstevli olan Yunanlıların ika eylediği mezalim ve cinayatin düveli muazzama komiserleri tarafından icra edilen tahkikatla mertbe-i sübuta (sabit olma) vusulünden (ulaşma) sonra da zaten hikmeti vücudu olmayan işgalin idamesi Anadolu halkının heyecanını mertbe-i kusvaya (son derecede bulunan) isal etmiştir. Bu ahvali elimeden dolayı ıztırabı teşeddüd (şiddetlenme) eden Kalb-i Hümayunları ile hem daraban (çarpıntı) olan Kalbi-i Millet ancak kariben (yakında) hakkın itila edeceği ve mezkûr işgallere nihayet vereceği kanaatiyle müteselli olmaktadır.

Tarihi âlemin en hunin harbinden, hak ve adalete evvelkinden daha kavi (kuvvetli) bir iman ile çıkan beşeriyeti mütemeddine (medeni) badema (bundan sonra) her milletin kendi mukadderatına sahip olması esasatını tatbiki tevessül (sarılma) eylemiş ve ancak bu suretle cihanda müstemirr (uzatıp giden) ve feyyaz (bolluk veren) bir sulh devresinin hulul (gelip çatma) edebileceğini takdir etmiştir. Tekamülü medenin bu merhalesinde, asırlardan beri mevcudiyeti siyasiyelerini zayi eden milletler hayatı istiklale iade olundukları bir sırada teessüsünün yedinci asrını idrak eden ve en vahim buhranlar içinde bile isbatı zindegiden (zindelik, canlılık) hali kalmayan Devletimizin de siyasî ve hukukî mevcudiyetine riayet edilmesi umuru tabîiyedendir.

Bu emniyenin istihsalı emrinde, beynimizde tefrika (ayrılma) ve şikak (muhalefet) tahaddüsü (ortaya çıkma) katiyyen varidi hatır olamayıp yekvücut ve tek emel olan Saltanat, Millet ve Hükümetin teşebbüsâtı makule-i siyasiyyeve mesai-i müşterekeleri neticesinde tahtı işgalde bulunan aksamı Vatanın tahlisi ile Millî Vahdetimizi ve serbesti-i inkişamızı kâfil (kefil) bir sulhun akdi müyesser (kolay gelen) olacağına mutmainiz (şüphesi yok). Bütün Amali Milliyye ve Vatanın felahı noktasında müttehittir. Sulh ve istikbalin arz ettiği siyasî, iktisadî ve idarî mesaili gûnagûn endişesiyle imali zihn eden Heyetimiz Memaliki Şahanelerinin hüsnü idaresini temin sadedinde bir asırdan beri zaman zaman vuku bulan ıslahat teşebbüsâtını binnetice akamete mahkûm eden dahilî ve haricî esbab ve avamilin (sebeup) tesirâtı müteakibelerinden (karşılıklı) mütevellit mevani (engeller) ve müşkilâtın mahiyyet ve şumulünü tamamiyle müdrik ve mesai-i müstakbelemizi bu daire-i batıladan kurtarmağa katiyyen azimdir. Meclis-i Millî, esasatı âliyye-i diniyye ve ananatı müstahsene-i (beğenilmiş) milliyyemiz masun kalmak şartıyla, medeniyyeti maddiyye sahasında asrî bir devlet ve müterakki bir heyeti içtimaiyye haline inkılab edebilmekliğimiz için garbın her türlü usul ve vasaitinden kemali cesaretle istifade edilmesi lüzumuna kanidir.

Akalliyetlerin menfaati hakikiyyeleri, ekseriyyet ile vifak (uygun) ve muhadenet (barışık olma) dairesinde yaşayarak kavanin ve şeraiti umûmiyyeden seyyanen (eşit) istifade merkezinde bulunduğuna kani olmakla beraber, ledel icap (lüzum üzerine) şimdiki vaziyeti hukukiyyelerinin düveli itilafıyye ile muhasımları ve bazı müşarıkleri arasında takarrür eden esasatı ahdiyye dairesinde tesbiti Devletimizin menafi-i âliyyesiyle telif olunabilir.

Akıbetleri mütezayiden (artan) elim üç harp neticesinde, vaziyeti iktisadiyye ve ahvali maliyyemizin arzettiği müşkilât aşikar olup bu sevaik yüzünden tezayüd (artan) eden düyunu dahiliyye ve hariciyyemizin gerek harp esnasında ve gerek muahharen (sonradan) vuku bulan tahribat ve zayıatın tamir ve telafisi, bir yandan umuru maliyyede tedabiri cedide ittihazını ve gayrimüsmir (verimsiz) masarıftan sureti katiyyede tevakkıyı (kaçınma) icap etmekte ise de hakikî çare-i salah kuvayı istihsalıyyemizin tezyidi ve Memleketimizin menabi-i servetinden bihakkın istifade esbabının istikmalinden (bitirme) ibaret olmakla, şeraiti sulhiyyenin iktisadiyyatımıza dair eski veya yeni her türlü kuyuddan azade olması ve inkişafatımızda istiklali tamma mazhariyyetimiz hususâtının temini elzemdir.

Milletin kendisine tahmil (yükleme) ettiği vazifelerin ifâsında hiç bir gayret ve fedakârlıktan geri durmamağa azmeden Meclis-i Millînin tevfikâtı İlâhiyyeye (Allah'ın verdiği yardım) müsteniden, ve tavsiye-i mülûkânelerine ittibaen (uyarak), Hükümet tarafından vatan ve milletin selâmeti esbabını istihsale masruf olacak mesaiye iştirake müheyya (amade) ve Kuvve-i İcraiyye mesuliyetini deruhde edenlere karşı murakabe hakkını samimi bir müzaheret (koruma, destek) vazifesiyle telif ederek kemâl-i metanetle istimale (çevirme, kaplama) amade olduğunu arz ile sūdde-i (eşik, kapı) Seniyye-i (ulu, yüce) Tâcdârîlerine tazimat-ı faikamızı (üstün saygı) ref ve takdim eyleriz".

Ek-2 Kabul Edilen Arıza-i Cevabıyye Metni (MMZC, 1992: 173-175).

“Şevketpenah ve Hilafetmeab Efendimiz Hazretleri;

Tarihimizde medid (uzun) bir devr-i müsalemet (barış) ve terakki teşkil etmesini eltaf-ı (lütuf) subhaniyyeden temenni eylediğimiz Ahd-ı Saltanat-ı Hümâyûnlarının ilk ve Meşrutiyet-i Osmaniyyenin dördüncü devre-i intihabiyyesinin birinci içtimai küşad ve bu suretle mukadderat-ı milliyemizin pek buhranlı bir hengâmda (vakit) Milletin vekilleri vasıtası ile efkâr ve amalini izhar (açığa vurma) ve zevaldan(sona erme) masun olan hukuk-u mukaddesesini müdafaa edebilmesine imkân tehiye (hazır) buyurulduğundan dolayı hissiyat-ı şükr güzaranemizi Atame-i (Atebe-i) Seniyye-i (padişah kapısı-eşiği-saray) Mülükânelerine (padişaha yakışır)ref (yükseltme) eyleriz.

Kanun-u Esasimizin tayin ettiği müddet zarfında vuku' bulmayan intihabatın ecza-yı (kısım) Memalik-i Şahanelerinden oldukları halde el'an işgal-i ecnebiden kurtulamayan bazı mahallerde icra edilememesinden mütevellid teessüfat-ı Şehriyarilerine umum Milletin vekilleri ile beraber iştiraki tabîi ve bir kısım vatandaşlarımızın bu mahallerde hakk-ı intibahlarını istimal (kullanma) edememiş bulunmaları keyfiyetinin mezkûr aksam-ı Vatanın hukukî vaziyetlerini tağyir(bozma) edemeyeceği de bir emr-i bedihidir(aşîkar).

Menafi-i Mülk ve Millete tevafuluk edip etmediği ve cihan şümul bir cidalin tazammun(ihtiva, içirme) eylemesi zarurî olan mehalik-i(tehlikeli) gûna güne, Devletin tahammülü olup olmadığı düşünülmeyle felâketli Balkan Harbinin ferdasında (sonrası) en ibtidai basiret ve kıyaset-i siyasiyyenin fıkdanına (yokluk) dal bir şekilde Memleketi harbe sürüklemiş bulunanların hareketini Osmanlı Tarihi şüphesiz makaabil-i af bir hata mahiyetinde kayd edecektir.

Eğer o siyaset-i sakimenin (yanlış) esas ve şekil itibari ile istilzam(lüzum) ettiği mesuliyetlerden gerek harb esnasında irtikâp(kötü iş, vurgun) olunan hatiat (hatalar) ve seyyiattan(fenalık) Saltanat ve Milletin beri-üzümme (zimmetinde bir şey olmayan) oldukları mertebe-i bedahette (açık) olup âtiyen bu gibi ahvalin tekerrürüne imkân bırakmamak üzere siyâsî ve hukukî bilcümle mesuliyetlerinin kemal-i metanetle taharri(araştırma, inceleme) ve takip olması ve mesul bulunanlara müstahak oldukları cezaların bihakkın(hakkıyla) tatbiki temin edilerek Vicdan-ı Millinin tatmini esbabını istikmale (tamamlama) Heyetimiz kat'iyen azm etmiştir.

Nutk-u Hümâyûnlarında işaret buyurulduğu üzere, mütareke devresinin tarihte emsali nâmesbuk bir surette devam etmesi ve bu esnada Vatandaşımızın lââyünfek (ayrılmaz) eczasından bulunan bazı mahallerin Mütarekenâme şeraiti ile kaabili-i izah ve telif olmayan bir şekil ve mahiyette işgal olunması, Bünye-i Milliyyemizde sükûn ve hal-i tabiinin avdeti imkânını selb (kaldırma) eylemiş ve bilhassa garbi Anadolu'ya müstevli' olan Yunanlıların ika' eylediği mezalim ve cinayatin Düvel-i Muazzama Komiserleri tarafından icra edilen tahkikatla mertebe-i sübuta (sabit) vusulünden sonra da, zaten hikmet-i vücuda olmayan işgalin idamesi bütün Milletin heyecanını mertebe-i kusvaya (en son nokta) isal etmiştir. Bu ahval-i elimeden dolayı ıztırabı teşeddüt (şiddetlenen) eden Kalb-i Hümayunları ile hem-daraban(vurma, vuruş, atma) olan Kalb-i Millet ancak kariben hakkın itilâ(yükselme) edeceği ve mezkûr işgallere nihayet verileceği kanaati ile müteselli' olmaktadır.

Tarih-i âlemin en hunin harbinden hak ve adalete evvelkinden, daha kavi (güçlü)bir iman ile çıkan beşeriyet-i mütemeddine (medeni), badema(bundan sonra) her Milletin kendi mukadderatına sahip olması esasatını tatbika tevessül eylemiş ve ancak bu suretle cihanda müstemir(sürüp giden) ve feyyaz (verimli) bir sulh devresinin hulul(nüfuzetme) edebileceğini takdir etmiştir.

Tekâmül-ü medeniyetin bu merhalesinde asırlardan beri mevcudiyet-i siyasiyyelerini zayi eden Milletler hayat ve istiklâl iade olundukları bir sırada teessüsünün yedinci asrını idrak eden ve en vahim buhranlar içinde bile isbat-ı zindegiden (zindelik) hali kalmayan Devletimizin de siyâsî ve hukukî mevcudiyetine riayet edilmesi unur-u tabiyyedendir. Bu emniyyenin istihsalı emrinde beynimizde tefrika (anlaşmazlık)ve şikak tahaddüsü(tahmin, sezgi) kat'iyen varid-i hatır olmayıp yek-

vücut ve yek-emel olsan Saltanat, Millet ve Hükümetin teşebbüsât-ı makûle-i (söylenmiş)siyasiyye ve mesai-i müşterekeleri neticesinde taht-ı işgalde bulunan aksam-ı vatanın tahlisi ile Millî Vahdetimizi ve serbesti-i inkişafımızı kâfil(üstlenme, kefil) bir sulhun akdi müeyser (müyesser-kolaylaşma) olacağına mutmainiz(emin olma). Bütün amal-i Miliyye Vatanın felahı(kurtuluş) noktasında müttehidir.

Sulh ve istikbalin arz ettiği siyâsî, iktisadî ve idarî mesail-i gûna gün endişesi ile imal-i zihn eden Heyetimiz Memalik-i Şahanelerinin hüsn-ü idaresini temin sadedinde, bir asırdan beri zaman zaman vuku' bulan ıslahat teşebbüsâtını binnetice kısmen akamete mahkûm eden dahilî ve haricî esbab (sebepler) ve avamilerin (amiller) tesirat-ı müteakibelerinden mütevellid mevani ve müşküatın mahiyet ve şümülünü tamamiyle müdrik(idrak) ve mesai-i müstakbelemizi bu daire-i batıladan kurtarmaya katiyyen azimdir.

Meclisimiz ahkâmı aliye diniye ve ananat ve müstahsenei (beğenilen) milliyemiz masun (korunmuş) kalmak şartı ile medeniyeti maddiye sahasında asri bir devlet ve müterakki bir heyeti içtimaiye haline inkılâb edebilmekliğimiz için garbın her türlü usul ve vesaitinden kemali cesaretle istifade edilmesi lüzumuna kanidir.

Akaliyetlerin (azınlık) menfaati hakikiyeleri ekseriyet ile vifak (aynıdüşünce) ve muhadenet (dostluk) dairesinde yaşayarak kavanin (kanunlar) ve şeraiti umumiyyeden siyyanen (eşit) istifade merkezinde bulunduğu aşikâr olmakla beraber, ledelicab (icap ettiğinde) şimdiki vaziyeti hukukiyelerinin düveli itilafiyeye ile muhasımları ve bazı müşarikleri (ortakları)arasında takarrür eden esasatı ahdiye dairesinde tesbiti Devletimizin menafii Aliyesi ile telif (uzlaşma) olunabilir.

Akîbetleri mütezayiden (artan) elim üç harb neticesinde vaziyeti iktisadiye ve ahvali maliyemizin arz ettiği müşkilât aşikâr olup bu sevakik (sebepler) yüzünden tezayüd (artan) eden düyunu dâhiliye ve hariciyemizin tesviyesi (düzleme, ödeme) ve gerek harb esnasında gerek muahharen (sonra)vuku bulan tahribat ve zayıatın tamir ve telafisi bir yandan umuru maliyede tedabiri (tedbir) cedide (yeni) ittihazını ve gayri müsmir(verimsiz) masariften sureti katiyyede tevakkii (çekinme) icab etmekte ise de hakiki çarei selah (iyileşme, kurtulma) kuvayı istihsaliyemizin(üretim) tezyidi (artma) ve memleketimizin menabii (kaynak) servetinden bihakkın (hakıyla)istifade esbabının (sebepler) istikmalinden (tamamlanma) ibaret olmakla, şeraiti sulhiyenin iktisadiyatımıza dair eski veya yeni her türlü kuyudtan (kayıt) azade olması ve inkişafatımız da istiklali tanıma mazhariyetimiz hususatın temini, Meclisimizce en mühim bir umde (ilke) ve gayei milliye bilinmektedir.

Milleti Osmaniye'nin kendisine tahmil (yükleme) ettiği vazifelerin ifasında hiçbir gayret ve fedakârlıktan geri durmamaya azmeden Heyetimizin tevfikatı ilahiyeye istinaden ve fermanı mülûkânelerine ittibaan (uymak), hükümet tarafından vatan ve milletin selameti esbabını istihsale masruf (harcama) olacak mesaiye iştirake ve kuvvei icraiye mesuliyetini deruhde(üstlenme) edenlere karşı murakabe(kontrol) hakkını samimi bir müzaheret (destek olma) vazifesi ile telif (uzlaşma) ederek kemali metanetle istimale (icra etmek) amade olduğunu arz ile sūddei (kapı eşiği)seniyelerine refi tazimat (sunma) eyleriz. Veminallahittevfik (Muvaffakiyet sadeceAllah'tandır).

Ek-3 Arıza-i Cevabiyyenin Zat-ı Hazreti Padişahîye takdim kılındığına dair Riyaset beyanı (MMZC, 1992: 181).

Heyet-i Muhteremenizce tertip ve ihzar (hazırlanan)olunan Arıza-i Cevabiyyeyi zat-ı akdesi Hazret-i Padişahîye takdim etmek üzere Divan-ı Riyasetle beraber Saray-ı Hümayuna gittik ve Huzur-u Şahaneye kabul edildik. Nutk-u İftitahi-i (açış nutku) Hümayuna karşı hazırlanan Arıza-i Cevabiyyeyi takdim münasebeti ile Meclis-i Millinin perverde(besleme) ettiği hissiyat-ı tazimkâraneyi (hürmette bulunma)Südde-i (eşik) Seniyye-i Tacidariye arz eyledik. (Reis ve Heyet kıyam ederler) Zat-ı Şahaneleri Arıza-i Cevabiyyeden ve Mebusan-ı Milletin hakk-ı Hümayunlarında perverde ettikleri hissiyattan dolayı pek ziyade memnun ve mütehassis (duygulanma) olduklarını ve maruz-u müşkilât olan şu an-ı mühimde Halb-i Metin(en sağlam ip) İttifaka sarılarak vuku' bulacak mesainin fevaidi (faydalar) takdir edileceğini ve bu hususun Mebusanca nazar-ı itinaya alınacağını beyan ve Cenab-ı Hak mesainizde muvaffak-ı bil-hayır buyursun; Dua-yı Şahanesini irad buyurduktan sonra Selam-ı Şahanelerinin Heyet-i Celilenize tebliğ (ulaştırma) ve tebşirini (müjde verme)ferman buyurdular.